

1894 DEPREMİ: İSTANBUL’DA HUSUSİ BİNALARDA HASAR TESPİT VE İNŞAAT ÇALIŞMALARINDA KAMU GÖREVLİLERİNİN SUİSTİMALLERİ *

1894 EARTHQUAKE: ABUSES OF PUBLIC OFFICIALS IN DAMAGE ASSESSMENT AND CONSTRUCTION WORKS IN PRIVATE BUILDINGS IN ISTANBUL

Araştırma Makalesi

Ali TURAN**

ÖZ

İstanbul’da tarihin çeşitli dönemlerinde şiddetli depremler meydana gelmiştir. İstanbul’un doğrudan etkilenmiş olduğu son şiddetli tarihi depremlerden biri de 10 Temmuz 1894 tarihinde Marmara Bölgesi’nde gerçekleşmiştir. Bu deprem gerek Osmanlı Devleti’nin başkentini etkilemesi gerekse iletişim imkanlarının nispeten gelişmiş olduğu bir dönemde gerçekleşmesi sebebiyle elimizde en çok veri bulunan tarihi depremlerden biridir.

1894 tarihli deprem, İstanbul’da çok sayıda can ve mal kaybına sebebiyet vermiştir. Depremden hemen sonra meydana gelen hasarın ortaya konulması için hasar tespit komisyonları oluşturulmuş ve bu komisyonlar gerek kamu binalarında gerekse hususi binalarda hasar tespit çalışmaları gerçekleştirmiştir. Hasar tespit çalışmaları sonrasında ise hasar alan hususi binalarda inşa ve tamirat işlerine başlanmıştır. Gerek hasar tespit çalışmaları sırasında gerekse inşa ve tamirat faaliyetleri için yapılması gereken bazı resmi işlerde birtakım kamu görevlilerinin suistimalleri söz konusu olmuştur.

Bu çalışmada, 1894 depreminden sonra İstanbul’da hususi binalarda gerçekleştirilen hasar tespit, inşa ve tamirat faaliyetleri ve bu süreçlerde ortaya çıkan kamu görevlilerinin suistimalleri tetkik edilecektir. Bu amaçla evvela hasar tespit komisyonlarının teşekkülü ve görevleri ile inşa ve tamirat faaliyetleri ele

DOI: 10.32957/hacettepehdf.1651730

Makalenin Geliş Tarihi: 05.03.2025

Makalenin Kabul Tarihi: 24.03.2025

* Bu çalışma, 10-12 Ekim 2024 tarihleri arasında İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi tarafından tertip edilen Uluslararası Afet, Çevre ve Hukuk Kongresi’nde “1894 İstanbul Depremi’nde Hasar Tespit Çalışmaları ve Bu Hasar Tespit Çalışmalarındaki Suistimal İddiaları” başlığıyla tebliğ edilmiş ve gelen eleştiriler ve katkılar sonrasında makaleye dönüştürülmüştür.

** Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Hukuk Tarihi Anabilim Dalı

E-posta: ali.turan@inonu.edu.tr

ORCID: 0000-0001-6563-6315.

Bu makale Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Araştırma ve Yayın Etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

alınacaktır. Akabinde de bu faaliyetler sırasında kamu görevlilerinin yapmış olduğu suistimaller ve bu suistimallerin neticeleri incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: 1894 depreminde İstanbul, hasar tespit komisyonları, hasar tespit çalışmaları, inşa ve tamirat çalışmaları, kamu görevlilerinin suistimleri.

ABSTRACT

Severe earthquakes have occurred in Istanbul in various periods in history. One of the last severe historical earthquakes that directly affected Istanbul occurred in the Marmara Region on July 10, 1894. This earthquake is one of the historical earthquakes for which we have the most data, both because it affected the capital of the Ottoman Empire and because it occurred in a period when communication facilities were relatively advanced.

The earthquake of 1894 caused many losses of life and property in Istanbul. Immediately after the earthquake, damage assessment commissions were established to determine the damage and these commissions carried out damage assessment procedures in both public and private buildings. After the damage assessment procedures, construction and repair works were started in the damaged private buildings. There have been abuses of some public officials both during the damage assessment procedures and in some official works required for the construction and repair activities.

In this study, the damage assessment, construction and repair activities carried out in private buildings in Istanbul after the 1894 earthquake and the abuses of public officials that occurred during these processes will be examined. For this purpose, first of all, the formation and duties of damage assessment commissions and construction and repair activities will be discussed. Subsequently, the abuses committed by public officials during these activities and the consequences of these abuses will be examined.

Keywords: Istanbul in 1894 earthquake, damage assessment commissions, damage assessment procedures, construction and repair works, abuses by public officials.

EXTENDED SUMMARY

Earthquakes, the most terrifying of natural disasters, have left deep scars on people from past to present. Istanbul is one of the cities with the highest earthquake risk in Turkey. Many destructive earthquakes have occurred in Istanbul in historical periods. After the conquest of Istanbul by the Turks, earthquakes occurred in 1509, 1719 and 1766, causing great loss of life and property.

One of the last historical earthquakes that affected Istanbul was the Marmara earthquake that occurred on July 10, 1894. There is a wealth of material in both archive documents and printed works regarding this earthquake, which caused great damage in Istanbul.

The 1894 earthquake not only caused many casualties in Istanbul, but also caused great material destruction in the city. The fact that the earthquake occurred at noon prevented further loss of life. After the earthquake, which caused great fear and panic in the people of Istanbul, people had to live outside for a long time.

Immediately after the earthquake, relief and damage assessment works were started rapidly. Şehremaneti (Istanbul Municipality) and Zabtiye Nezareti (Police Department) were assigned to ensure public order. On the other hand, immediately after the earthquake, exploration and inspection works of private buildings were started. In this way, damaged buildings that pose a danger to the public were identified and demolished quickly. The exploration and inspection works of private buildings were carried out by engineers, architects and journeymen affiliated with the Şehremaneti and municipality offices.

The duty of the committees carrying out damage assessments in private buildings was to firstly identify the places in danger of collapse and then to demolish such dangerous places. On the other hand, it was also one of the duties of these committees to determine the nature of the damage to the buildings, whether they were suitable for residence, whether reconstruction was necessary, and how much the construction and repair would cost.

After the damage assessment works, the construction of the collapsed buildings and the repair works of the damaged buildings started. According to the Ebniye Kanunu (Building Code) dated 1882, which was in force during this period, the necessary property taxes had to be paid and a licence certificate had to be obtained before the construction and repair works were started. In addition, some of the land on which buildings would be constructed should have been left as street (road) share. However, the provisions of this law could not be fully implemented after the earthquake due to the lack of financial means of the people. It was decided not to collect property and cleaning taxes for one year and not to leave street shares for buildings to be repaired.

After the earthquake, there were many earthquake victims who were not able to repair their buildings with their own means. They needed financial support to undertake construction and repair work. Thus, an aid commission named “İane-i Musabin Komisyon-ı Alisi” (High Commission for Aid to the Needy) was established under the direct authority of the Sultan to organise and distribute the aid to the earthquake victims. In addition, an eight-article charter was prepared for the commission. Thanks to this commission, the inspection of buildings and construction and repair activities were carried out under state control.

After the 1894 earthquake, there was another problem in the construction and repair works to be carried out. During this period, the fire danger was taken into consideration rather than the earthquake danger, and the Ebniye Kanunu dated 1882 allowed the construction of wooden buildings in some parts of Istanbul as an exception. Therefore, according to the law, buildings had to be constructed mostly in masonry. The fact that the cost of the material used in masonry buildings was higher than that of wood forced people to build wooden buildings. Due to popular demand, these provisions of the law were also softened.

After the 1894 earthquake, both the exemption of earthquake victims from some taxes and fees and the provision of aid to those whose houses or shops were damaged opened the door to some abuses during damage assessment, construction and repair works. The first of the most serious allegations of abuse that occurred in Istanbul after the 1894 earthquake was that engineers who went to the damage assessment works demanded bribes from the earthquake victims. In addition, some public officials demanded bribes from citizens during the requests for municipal licence certificates and certificates of title for repair and construction, or there were difficulties in the issuance of these documents. In addition to these issues, errors and delays have occurred in the damage assessment process. Many complaints were made regarding the aid distributed by the aid commission and the determination of the amount of aid.

Unfortunately, the legal regulations during and after the earthquake ignored the reality of the earthquake. Therefore, the legal regulations in force during this period were not suitable and sufficient to carry out the pre- and post-earthquake process alone, which was a very destructive disaster in terms of its effects. For this reason, it was naturally observed that temporary measures were taken and temporary institutions were created to carry out the earthquake process.

GİRİŞ

Türkiye'nin her bölgesi az çok deprem tehlikesi altındadır. Gerek dünyanın gerekse ülkemizin en mühim şehirlerinden biri olan İstanbul da deprem tehlikesinin en yüksek olduğu şehirlerimizden biridir. İstanbul'un fethinden sonra İstanbul'da 1509, 1719 ve 1766 tarihlerinde şiddetli depremler meydana gelmiş ve bu depremler büyük tahribata yol açmıştır¹.

Öğle vaktinde gerçekleşen 1894 depreminin merkezi İstanbul olmasa da bugün bu deprem İstanbul depremi olarak meşhurdur. Devletin başkenti olması, ülke nüfusunun büyük ölçüde burada toplanmış bulunması, yabancı ve milli basının daha çok bu şehre yoğunlaşması söz konusu depremi İstanbul'la özdeşleştirmiştir.

¹ Bu depremlere ilişkin olarak bkz.: N.N. Ambraseys ve C.F. Finkel, *The Seismicity of Turkey and Adjacent Areas: A Historical Review, 1500-1800* (Eren 1995); Orhan Sakin, *Tarihsel Kaynaklarıyla İstanbul Depremleri* (Kitabevi 2002); Erdem Yücel, 'Tarih Boyunca İstanbul Depremleri' (1971) (6) Hayat Tarih Mecmuası 58-63; Elizabeth Angell, 'Bir Şehir Manzarası: İstanbul'un Tarihinde Depremler', iç. *Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi* Cilt 1 (İSAM 2015) 510-518.; Osmanlı Devleti döneminde meydana gelen İstanbul depremlerine ilişkin literatür çalışması için bkz.: Fatma Ürekli, 'Osmanlı Döneminde İstanbul'da Meydana Gelen Afetlere İlişkin Literatür' (2010) 8(16) TALİD 101-130.

1894 depremi İstanbul'da çok sayıda can kaybına neden olduğu gibi, şehirde büyük bir maddi tahribata yol açtı. Depremi öğle vakti gerçekleşmesi, can kaybının daha da büyümesinin önüne geçti. İstanbul halkında büyük bir korku ve paniğe yol açan deprem sonrasında insanlar uzunca bir süre dışarıda yaşamak zorunda kaldı. Depremden hemen sonra hızlı bir şekilde yardım ve hasar tespit çalışmalarına başlandı. Resmi binaların keşif ve tamir işleri için Şehremaneti'nde teşekkül eden ve mütehassıs mühendis, mimar ve kalfalardan oluşan hasar tespit heyetleri hızlı bir şekilde Babıali binasından başlamak üzere resmi dairelerin keşif ve muayene işlemlerini gerçekleştirmeye başladı. Diğer taraftan depremden hemen sonra hususi binaların da keşif ve muayene işlerine girildi. Bu sayede halk için tehlike arz eden hasarlı yapıların tespiti ve bunların hızlıca yıkımı gerçekleştirildi. Hususi binaların keşif ve muayene işlerini Şehremaneti'ne bağlı mühendis, mimar ve kalfalar gerçekleştirdi.

1894 depreminden sonra İstanbul'da gerçekleştirilen hasar tespit işlemleri ile inşaa ve tamirat çalışmalarında kamu görevlilerinin birtakım suistimalleri söz konusu oldu. Hasar tespit çalışmalarını gerçekleştiren Şehremaneti ile belediye dairelerine bağlı mühendislerin depremzedelerden haksız şekilde para istedikleri rivayet edildi. Yapılan hasar tespitlerinde gecikmeler ve hatalar ortaya çıktı. Yine inşaa, tamir ve diğer bazı resmi işlemler için alınması gereken ruhsat tezkeresinin temininde bazı zorluklar yaşandı.

Bu çalışmada, 1894 depreminden sonra İstanbul'da yapılan hasar tespit, inşaa ve tamirat çalışmalarında kamu görevlilerinin suistimalleri tetkik edilecektir. Çalışmada temel kaynak olarak Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda bulunan arşiv belgeleri ile o dönemde basılan Sabah, Saadet ve Tercüman-ı Hakikat gazeteleri kullanılacaktır. Çalışma üç bölüm halinde yapılacak olup ilk bölümde ana hatlarıyla 1894 depremine ve deprem sonrasında İstanbul'un vaziyetine değinilecektir. İkinci bölümde ise depremden sonra gerçekleştirilen hasar tespit ile inşaa ve tamirat çalışmaları ele alınacaktır. Burada evvela hasar tespit çalışmalarının gayesinden bahsedilecektir. Akabinde ise hasar tespit komisyonları/heyetleri ile bunların vazifeleri ele alınacaktır. Hasar tespit komisyonları ve vazifeleri de daha çok hususi (sivil) binalar özelinde değerlendirilecektir. Üçüncü ve son bölümde ise depremden sonra gerçekleştirilen hasar

tespit ile inşa ve tamirat çalışmalarında kamu görevlilerinin suistimalleri üzerinde durulacaktır.

I. ANA HATLARIYLA 1894 DEPREMİ ve İSTANBUL'DAKİ TESİRLERİ

Yukarıda zikredilen 1509, 1719 ve 1766 depremlerini takip eden ve İstanbul'u etkileyen günümüze yakın şiddetli depremlerden olan 1894 depremi, hakkında en fazla bilgi sahibi olduğumuz tarihi depremlerden biridir. Devletin başkentinde büyük bir hasar meydana gelmesi, devlet arşivlerinde hakkında çok fazla vesikanın bulunması ve gerçekleştiği zaman itibariyle nispeten zengin bir matbuat hayatının mevcudiyeti sebebiyle bu depreme dair oldukça zengin bir malzeme bulunmaktadır.

1894 depremi 10 Temmuz 1894 (6 Muharrem 1312) tarihinde öğle vakti meydana gelmiştir. Depremin öğle ezanının okunduğu vakitlerde meydana geldiği kesindir. Bununla birlikte gerek gazetelerde gerekse arşiv belgelerde depremin saati hususunda farklı saatlere işaret edilmektedir. Sabah² ve Tercüman-ı Hakikat³ gazetelerine göre deprem beşe çeyrek kala, Saadet⁴ gazetesine göre de dördü otuz beş geçe başlamıştır. Arşiv belgelerinde de “*Hareket-i arz 1894 Efrenci Temmuzunun onunda (Dersaadet oda saati üzere) alafranga bade’z-zuhr saat on ikiyi yirmi dört dakika geçerek üç şedid zelzele ile başlamıştır*⁵.”; “... bugün saat dört buçukta vukubulan hareket-i arzdan...”⁶; “*Dünkü gün saat beşe yirmi kalarak İzmit’te şiddetli hareket-i arz vukubularak beş dakika devam ettiği...*⁷”; “*Salı günü fî 23 Haziran 1310 saat beşe yirmi dakika kalarak vukubulmuş olan hareket-i arzın altı yüz elli kilometre mesafeye kadar sirayet etmiş olduğu zannedilmektedir.*⁸”; “... Bugün saat beşe on dakika kalarak vukubulan hareket-i arzda...”⁹ şeklinde birbirinden farklı zamanlar zikredilmiştir. Küçükalioglu Özkılıç;

² Sabah, No:1766, 7 Muharrem 1312, 1.

³ Tercüman-ı Hakikat, No: 4808, 7 Muharremü'l-haram 1312, 1.

⁴ Saadet, No: 3019, 7 Muharremü'l-haram 1312, 1.

⁵ BOA, Y.EE., 11-24.

⁶ BOA, Y.PRK.ZB., 13-35.

⁷ BOA, Y.MTV., 99-52.

⁸ BOA, Y.PRK.TKM., 32-13.

⁹ BOA, Y.PRK.MYD., 15-6.

dönemin gazeteleri, arşiv belgeleri ve alaturka ve alafranga saatlerine ilişkin çalışmalardan hareket ederek depremin gerçekleşme saatini alaturka saatle 4:37, alafranga saatle ise 12:19 civarında göstermektedir¹⁰.

Deprem sonrasında bir rapor hazırlamak üzere görevlendirilen¹¹ Atina Rasathanesi müdürü D. Eginitis'in hazırlamış olduğu ve 15 Ağustos 1894 tarihinde padişaha arz edilen rapora göre deprem öğleden sonra saat on ikiyi yirmi geçe üç sarsıntı şeklinde gerçekleşmişti. Buna göre ilk sarsıntı dört beş saniye sürmüştü ve sarsıntı öncesinde kaldırım üzerinde birçok araba süratle geçiyormuş gibi yer altından sesler işitilmişti. Ufkî (yatay) olan bu ilk sarsıntı sonrakiler gibi hasara yol açacak şiddette değildi. İkinci sarsıntı ilk sarsıntıya nazaran hem şiddetli hem de sekiz dokuz saniye kadar uzun sürmüştü. Bu sarsıntı hem ufukî hem de devrî (dairese) gerçekleşmiş ve tahribata yol açmıştı. Üçüncü sarsıntı ise beş saniye kadar sürmüştü ve yeryüzünü deniz üzerindeymiş gibi dalgalı bir şekilde sarsmıştı; fakat bu sarsıntı ikincisi kadar şiddetli olmamıştı. Bu depremin süresi toplamda on yedi on sekiz saniyeyi bulmuştu¹².

10 Temmuz 1894 depremi İstanbul depremi olarak zikredilse de esasen depremin merkez üssü Adapazarı'nın doğusundan başlayarak İzmit Körfezi'ne ve Marmara Denizi'nin içlerine kadar uzanmaktadır¹³. Dolayısıyla depremin İstanbul depremi olarak zikredilmesi pek isabetli değildir¹⁴.

Eginitis, 1894 depreminin tesir ettiği alanları; yarattığı tahribata göre beş bölgeye ayırmıştır. Merkezi teşkil eden ilk bölge yıkımın da en fazla olduğu bölge olup uzun çapı yüz yetmiş beş, kısa çapı ise otuz dokuz kilometredir. Uzun çap İzmit Körfezi boyunca Adapazarı'ndan Çatalca'ya kadar uzanmıştır. Küçük çap ise Katırlı ile Maltepe arasını

¹⁰ Müellife göre depremin saatinin kesin olarak tespit edilemeyişinde, ilgili dönemde depreme ilişkin müesseselerin ve teknik donanım eksikliğinin tesiri vardır. (Sema Küçükalioglu Özkılıç, *1894 Depremi ve İstanbul* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2015) 298-299.

¹¹ BOA, İ.HUS., 27-93.; BOA, BEO, 441-33053.

¹² Bkz.: Raporun Bogos Efendi tarafından hazırlanan tercümesi ve Fransızca nüshası: BOA, Y.EE., 11-24; Eginitis, deprem üzerinde yapmış olduğu çalışmayı ayrıca Annales de Géographie'de neşretmiştir. Bkz.: D. Eginitis, 'Le Treblement de Terre de Constantinople: du 10 Juillet 1894' (1895) Annales de Géographie 151-165.

¹³ N. Ambraseys, 'The Earthquake of 10 July 1894 in the Gulf Of Izmit (Turkey) and Its Relation to the Earthquake of 17 August 1999' (2001) 5 Journal of Seismology 117-119.

¹⁴ Küçükalioglu Özkılıç (n 10) 9-10.

kapsamıştı. İkinci bölgede yalnızca kötü inşa edilen binalar yıkılmış, ekser hane hafifçe çatlamıştır. Büyük çapı iki yüz kırk sekiz, küçük çapı ise yetmiş dört kilometre olan bu bölge ise Çorlu, Tekfurdağı, Mudanya, Akhisar, Üsküdar, Ortaköy ve Terkos'u kapsamıştır. Üçüncü bölgede deprem şiddetli bir şekilde hissedilmişse de sadece eşyalar devrilmiş ve binalarda hasar oluşmamıştır. Büyük çapı üç yüz elli dört, küçük çapı ise yüz yetmiş beş kilometreye kadar uzanan bu bölge Bandırma'dan Bilecik civarındaki Karaköy'e kadar uzanmıştır. Dördüncü bölgede deprem hissedilmiş; ancak herhangi bir hasar söz konusu olmamıştır. Burası da Yanya, Bükreş, Girit, Yunanistan, Konya ve Anadolu'nun birçok bölgesini etkilemiştir. Beşinci bölgenin alanı Avrupa, Asya ve Afrika'nın bir kısmına kadar uzanmış olup bu yerlerde deprem yalnızca aletle tespit edilebilecek ölçüde hissedilmiştir. Bu deprem Birmingham, Pavlovsk ve Paris'te fenni aletlerle tespit edilmiştir¹⁵.

1894 depreminin tahmini büyüklüğü hususunda da farklı görüşler söz konusudur. Bazı araştırmacılar depremin büyüklüğünü 7.3¹⁶ şeklinde gösterirken Karnik katalog çalışmasında deprem büyüklüğünü 6.1 olarak vermiştir¹⁷. Öztin ise depremin büyüklüğünün 6.5 ila 7.0 arasında olduğunu ve büyüklüğün kesin olarak 7.0' ı geçmediğini ifade etmiştir¹⁸.

Depremin insanlar ve mallar üzerinde ortaya çıkardığı hasara ilişkin farklı tablolar ortaya konulmuştur. Depremden yüz yıl sonra depremin bilançosuna ilişkin kapsamlı bir rapor hazırlayan Öztin, meydana gelen depremin İstanbul'da 474 can kaybına ve 482 kişinin yaralanmasına yol açtığını belirtmiştir. Müellife göre ayrıca 378 dayanıklı yapı, 1087 ev, bahçe ve yangın duvarı ile Kapalıçarşı haricinde 299 dükkan hasar almıştır¹⁹. Küçükalioglu Özkılıç ise 3703 kişinin evsiz kaldığını ve 20959 hanenin az ya da çok

¹⁵ BOA, Y.EE., 11-24.

¹⁶ Bkz.: N.N. Ambraseys, J.A. Jackson, 'Seismicity of the Sea of Marmara (Turkey) since 1500' (2000) 141(3) Geophysical Journal International F3; Ambraseys (n 13) 125; Angell, (n 1) 516.

¹⁷ Vit Karnik, *Seismicity of the European Area*, Cilt 2 (D. Reidel Publishing Company 1971) 104.

¹⁸ Feriha Öztin, *10 Temmuz 1894 İstanbul Depremi Raporu* (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü Deprem Araştırma Dairesi 1994) 23.

¹⁹ Öztin (n 18) 20-22.

hasar aldığını ifade etmiştir²⁰. Fakat söz konusu deprem hakkında ortaya konulan verilerin eksik olması muhtemeldir²¹. Zira depremden sonra basın üzerinde gerçekleştirilen yasaklar, deprem bilançosunun net bir şekilde ortaya konulmasını güçleştirmiştir²².

1894 depremi, halk nezdinde büyük bir korku ve panik havasına yol açtı. İnsanlar park, bahçe ve mezarlık gibi boş alanlara toplandı. Resmi müesseseler tatil edildiği gibi ticari hayat da uzunca bir süre sekteye uğradı. Devam eden artçı depremler ve kolera salgını sebebiyle deprem şartları ağırlaştı ve kamu düzeninin yeniden temininde büyük bir zorluk yaşandı²³.

Depremden sonra hükümetin uğraştığı en büyük sorunların başında barınma, iâşe, güvenlik ve sağlık sorunları gelmişti. Evleri yıkılan ve hasar alanların yanı sıra; gerçekleşen artçı depremler sebebiyle hanelerine girmeye çekinen insanlar açık alanlarda yaşamaya başladı. İmkânı olanlar kendi bahçelerinde, akrabalarının yanında, otellerde ya da daha az hasar alan yerlerde kiraladıkları evlerde kaldı. Diğer insanların barınması için de Şehremaneti'nce çadır tedarik edilmeye çalışıldı. Yine bazı noktalarda barakalar yapıldı. Ayrıca kendi bahçelerinde baraka kurmak isteyenlere de izin verildi. Fakat mevcut imkanlar tüm ihtiyaçları karşılamaya yetmediği için halkın evlerine dönmeleri noktasında ikna çabalarına girişildi ve kısa bir zamanda halkın yerleştiği boş alanlar tahliye edildi. Evleri yıkılan insanların bir kısmı barınma sorunu giderilene kadar boş olan evlere yerleştirilirken bir kısmı ise çadırlarda kaldı²⁴.

²⁰ Küçükalioglu Özkılıç (n 10) 94.

²¹ Hamiyet Sezer, '1894 İstanbul Depremi Hakkında Bir Rapor Üzerine İnceleme' (1997) XVIII(29) Tarih Araştırmaları Dergisi 171.

²² Osman Köker, 'Sansüre Uğramış Bir Deprem' (1999) 69 Toplumsal Tarih 4; Fatma Ürekli, *İstanbul'da 1894 Depremi* (2 Baskı, İletişim 2000) 36; Fatma Ürekli, '1894 İstanbul Depremi' (1998) (5) İstanbul Araştırmaları 58.; Bu depremden sonra tatbik edilen basın yasaklarına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz.: Ali Turan, '1894 İstanbul Depreminde Basın Yasakları' (2024) 32(4) SÜHFD 2487-2524.

²³ Bu hususlara dair geniş bilgi için bkz.: Küçükalioglu Özkılıç (n 10) 22-32; Ürekli, İstanbul'da 1894 Depremi (n 22) 29-35; Ürekli, '1894 İstanbul Depremi' (n 22) 56-59; Vahdettin Engin, 'II. Abdülhamit'in Hususi İradeleri Işığında 1894 İstanbul Depremi ve Gündelik Hayata Etkisi', iç. *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri*, 22-23 Mayıs 2000, *Bildiriler* (Globus Dünya Basımevi 2001) 141-149.

²⁴ Küçükalioglu Özkılıç (n 10) 94-103.

II. 1894 DEPREMİNDE HASAR TESPİT, İNŞA ve TAMİRAT ÇALIŞMALARI

A. Hasar Tespit Çalışmaları

1. Hasar Tespit Çalışmalarının Gayesi

Şiddetli bir deprem sonrasında kamu düzeni ciddi manada bozulmaktadır. Depremi yaşayan afetzedelerin bulundukları bölgeyi terk etmek istemesi²⁵, bölgede kalanların da uzunca bir süre binalara girmekten korkmaları tabii bir durumdur. Bu sıkıntıların haricinde deprem bölgelerinde gerek içtimai gerekse iktisadi birçok problem baş gösterir. Devlet de haliyle bozulan kamu düzenini yeniden tesis etmek mecburiyetindedir.

Deprem sonrasında yapılan en öncelikli işlerden biri de hızlı bir şekilde hasar tespit çalışmalarına başlanmasıdır. Bu hususta İstanbul, 1766 depremi hasebiyle tecrübelidir. 1766 tarihli İstanbul depreminden hemen sonra padişah tarafından İstanbul kadısına, mimarbaşına, yeniçeri ağasına ve evkaf ve harameyn müfettişlerine tehlike arz eden yapılan yıkılması hususunda hızlıca talimat verilmiştir²⁶. Ayrıca hızlı bir şekilde hasar tespitlerinin yapılması için heyetler oluşturulmuştur. Bu depremde hasar tespit çalışmalarını yerine getiren heyet mahkeme naibinden, hassa mimarlarından ve ehl-i vukuf diğer kimselerden oluşmuştur. Hasar tespit heyetleri gerek devletçe verilen emir üzerine gerekse vatandaşların şikayeti ve müracaatı üzerine ilgili mahallerde hasar tespiti gerçekleştirmiştir. Keşif sonrasında hazırlanan kayıt, defter ve raporlarda binanın yıkılması ya da tamir edilmesi gereken yerlerin tespiti, yeniden inşa ya da tamiratın hangi şekilde yapılacağı ve bu yapım ve tamirata ilişkin masrafların asgari miktarı gibi hususlar yer almaktadır²⁷.

²⁵ Nitekim 27 Haziran 1583 tarihinde Erzincan'da meydana gelen büyük bir deprem sonrasında perişan halde bulunan depremzedeler "celâ-yı vatan" eylemişlerdir. Yine aynı husus 1691'de Niksar halkı için de söz konusu olmuştur. Bkz.: Ali Turan, 'Hukuki Neticeleri İtibariyle Osmanlı Devleti'nde Depremler', iç. Tamer Budak ve Uğur Aşkın (ed), *Deprem Hukukî Boyutlarıyla Değerlendirilmesi* (Adalet 2024) 74.

²⁶ *İstanbul Mahkemesi 25 Numaralı Sicil*, Haz. Kahrıman Salih, Yıldıztaş Mümin, (Kültür Aş. 2019) 153.

²⁷ Turan (n 25) 37.

Deprem sonrasında gerçekleştirilen hasar tespit çalışmalarının en mühim amaçlarından biri, meydana gelen hasarın gerçek boyutunu belirlemek ve ortaya çıkan mali külfeti hesaplamaktır. Zira bu hususlar, sonradan atılacak adımlar için oldukça ehemmiyet arz etmektedir. Bu hususların yanı sıra; yıkılacak ya da tamir edilecek olan yerlerin tespiti, tehlike arz eden yapıların yıkılması suretiyle halkın can ve mal emniyetinin muhafazası, inşa ya da tamiratın hangi usullerle gerçekleştirileceği, ortaya çıkacak olan masrafların temini ve inşa ve tamirat için gerekli izinlerin alınması da hasar tespit çalışmalarının başkaca sebeplerini oluşturmaktadır. Hasar tespit çalışmalarının diğer bir veçhesi de aşağıda değinileceği üzere, afetzedelere yapılacak olan yardım şeklinin ve miktarının belirlenmesinde mühim bir ölçü sağlamış olmasıdır.

Hasar tespit çalışmalarının 1894 depreminden sonra İstanbul için hususi bir gayesi ve sebebi daha mevcuttur. Deprem sonrasında afet bölgesinin terkedilmesi ve insanların binalara girmekten kaçınması, bilhassa devlet işlerinin yerine getirilmesinde büyük bir zorluğa sebebiyet vermektedir. Zira kendisi de bir afetzede olan kamu görevlisi, tabii bir şekilde yakınlarının yanında kalmak istediği için iş başına gelmekten imtina edebilmektedir. Diğer bir taraftan insanların rutin düzenlerine dönmemesi/dönememesi sebebiyle ticari hayat da büyük ölçüde sekteye uğramaktadır. Evsiz kalan ya da evlerine girmeye çekinen insanların boş alanlarda toplanması bazı sağlık ve güvenlik sorunlarını beraberinde getirmektedir. Öyle ki ana deprem sonrasında uzunca bir süre irili ufaklı bir şekilde devam eden artçı depremler, normalleşme sürecine geçişi daha da zorlaştırmakta ve uzatmaktadır.

1894 depremi sonrasında da ticari hayat durma noktasına gelmiş ve devlet memurları iş başına gelmekten kaçınmıştı. Basında çıkan birtakım yanlış ve mübalağalı haberler, yeni ve daha şiddetli depremlerin meydana geleceğine ilişkin rivayetler hayatın normal düzenine geçilmesini zorlaştırmaktaydı²⁸. Memurların iş başına gelmemeleri sebebiyle kamu hizmetleri aksadığı için iş başına dönmelerine dair ikazlar yapılmaya başlandı²⁹. Bu tür ikazlarla yetinilmeyerek devlet dairelerinin hasar tespitlerinin yapıldığına ve dairelerde herhangi bir tehlike görülmediğine ilişkin resmi belgeler

²⁸ Turan (n 22) 2498-2502.

²⁹ BOA, Y.A.HUS., 302-68; BOA, Y.A.HUS., 302-94; BOA, İ.HUS., 27-58; BOA, İ.HUS., 27-55.

hazırlandı³⁰ ve bu hususlar resmi tebligat başlığıyla ayrıca gazetelerde de neşredildi³¹. Bu tedbirlerin yanı sıra deprem mütehassısları vasıtasıyla da halkın korku ve telaşının giderilmesine yönelik adımlar atıldı. Rasathane-i Amire müdürü Coumbary Efendi'ye hazırlatılan ve artık şiddetli herhangi bir deprem tehlikesinin kalmadığına ilişkin rapora dönemin gazetelerinde de yer verildi³². Evleri yıkıldığı ya da hasar gördüğü için boş alanlarda kalan insanların tahliyesinin sağlanmasında da hasar tespit faaliyetlerinden istifade edildi. Hanelerine dönmekte ısrar eden bazı depremzedeler, hanelerinin mühendisler vasıtasıyla muayene edilmesini talep etmiş ve "tatmin-i kulûb-ı ahali" için bu talepleri uygun görülerek hanelerin fenni memurlar vasıtaıyla muayene edilerek tehlikeden salim olanlar için "teminat-ı mukni'a" verilmesi kararlaştırıldı³³. Böylece depremin ve yapıların ilmi yönüyle iştigal eden kimselerden istifade edilmek suretiyle kamuoyunun teskin edilmesi amaçlandı.

2. Hususi Binalarda Hasar Tespit Çalışmaları ve Hasar Tespit Komisyonlarının/Hayetlerinin Vazifeleri

Daha evvel de belirtildiği üzere, 1766 depreminde mahkeme naibi, hassa mimarları ve ehl-i vukuf kimselerden oluşan heyetler resmi ve hususi binaların keşfini gerçekleştirmiş ve keşif sonrasında yapıların yıkılacak ya da tamir edilecek kısımları tespit edilerek yapının yeniden inşasında ya da tamiratında hangi usullere göre hareket edileceği hususlarının tespiti yapılmıştır. Bu depreme ilişkin kayıtlara bakıldığında hasar tespiti sonrasında genellikle yapının depremden önceki şekline uygun inşası ya da tamiri kararlaştırılmıştır. Yangın tehlikesi de göz önünde bulundurularak yapıların ekseriyetle kargir şekilde yapılması kararlaştırılmakla birlikte halkın maddi imkanlarının elverişsizliği sebebiyle bu arzuda tam manasıyla muvaffak olunamamıştır³⁴. Bahsi geçen dönemde bu tür işlere ilişkin herhangi bir hususi düzenleme mevcut değildir.

³⁰ BOA, İ.DH., 1314-55.); BOA, BEO, 436-32661; BOA, Y.PRK.BŞK., 37-11; BOA, TS.MA.e, 119-44.

³¹ Saadet, No:3020, 8 Muharrem 1312, 1; Sabah, No:1767, 8 Muharrem 1312, 1; Tercüman-ı Hakikat, No:4809, 8 Muharrem 1312, 1.

³² Tercüman-ı Hakikat, No:4813, 13 Muharrem 1312, 2; Saadet, , No:3024, 16 Muharrem 1312, 1.

³³ BOA, Y.PRK.ŞH., 5-9/3.

³⁴ Bu hususta bkz.: Turan (n 25) 35-44.

1894 depreminde İstanbul'da hasar tespit çalışmalarını yürüten görevlilere değinmeden önce ilgili dönemde yürürlükte bulunan mevzuata göz atmak gerekmektedir. Bilhassa bu vazife, belediye teşkilatına yüklenmiş olduğundan bahisle evvela Dersaadet Belediye Kanunu'na; akabinde ise binaları düzenleme altına alması hasebiyle Ebniye Nizamnamesi'ne bakmak gerekecektir.

27 Ramazan 1294 (5 Ekim 1877) tarihli Dersaadet Belediye Kanunu'nun³⁵ ikinci maddesi ile her dairenin görevli olduğu hudutlar açık bir şekilde belirtilmesi suretiyle İstanbul hudutlarında yirmi adet belediye dairesi kurulması öngörülmüştür³⁶. Kanunun üçüncü maddesine göre harap olan veya inşaatında eksik bulunan binaların yıkımı ve tehlikesinin giderilmesi işi belediye dairelerine verilmiştir³⁷. Bu kanuna göre Şhremine, belediye dairelerinin vazifelerine nezaret eder(md. 7). Şhremaneti'nin yol ve bina inşaat ve tamirâtı ile keşif işlemleri gibi fenni işleri yerine getiren makam da sermühendisliktir (md. 11). Bu kanunla ayrıca belediye dairelerinde belediye mühendisliği kurulmuştur. Belediye daireleri mühendisliği, belediye hudutları dahilinde yolların ve binaların her türlü fenni işlerini yerine getirmektedir (md. 28).

1894 depreminin meydana geldiği dönemde 23 Zilhicce 1299 (5 Kasım 1882) tarihli Ebniye Kanunu³⁸ yürürlükteydi. 18 Muharrem 1309 (24 Ağustos 1891) tarihinde yeni bir Ebniye Kanunu³⁹ yürürlüğe konmuş ve bu kanunla 1882 tarihli kanun feshedilmiş olsa da 16 Mayıs 1892 tarihinde yeni kanun kaldırılarak tekrardan 1882 tarihli kanunname yürürlüğe konmuş ve bazı değişikliklerle birlikte devletin sonuna kadar yürürlüğünü sürdürmüştür⁴⁰.

³⁵ Düstur, I. Tertip, C. 4, 520-538.

³⁶ Dersaadet Belediye Kanunu'nun tam manasıyla tatbikatı mümkün olamamıştır. Mesela kurulması öngörülen yirmi belediye dairesinden yalnızca beş tanesi kurulabilmiştir. (İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)* (TTK 2000) 163-170; Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu Yerel Yönetim Metinleri* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2010) 17.)

³⁷ Bu hususta bir örnek için bkz.: BOA, ŞD., 765-6.

³⁸ Kanun için bkz.: BOA, A.}DVN.MKL., 22-27; Düstur, I. Tertip, Zeyl-3, 2-20; Kanun layihası için bkz.: BOA, A.}DVN.MKL., 20-27.

³⁹ Bu kanun için bkz.: BOA, A.}DVN.MKL., 32-21; BOA, Y.EE., 113-10; Düstur, I. Tertip, C. 6, 1038-1053.

⁴⁰ Osman Nuri Ergin, *Mecelle-i Umur-ı Belediyeye* Cilt 4 (İBB Kültür AŞ. 1995) 1700, 1715.

1882 tarihli Ebniye Kanunu'nda tehlike arz eden binaların akıbetine ve binaların keşfine ilişkin bazı düzenlemeler mevcuttur. Bu kanunun kırk sekizinci maddesine göre harap durumda bulunup da tehlike arz eden ya da kötü inşa edilmesinden dolayı yıkılmasına karar verilen duvar ve binaların yıkımı için belediye tarafından on beş gün zarfında bina maliklerine iki defa ihtarname gönderilir. Bu süre içerisinde tehlike arz eden yer yıktırılmaz ve ihtarname kabul edilip imzalanmaz ise mahalledeki imam ve muhtara bu yer mühürlendirilir. Akabinde ise söz konusu yer usulüne uygun bir şekilde yıktırılıp yıkım masrafları da imam, muhtar ve zabıta memurları hazır bulunduğu halde binanın yıkım masrafına yetecek kadar enkazının satılması suretiyle karşılanır⁴¹. Yıkımının ertelenmesi tehlikeli görülen yerler için muayeneyi icra eden memurlar, resmi ve yazılı bir şekilde o yerin malikine bildirim yaparak binayı hemen yıktırma talebinde bulunur. Bu teklif kabul edilmezse muayeneyi gerçekleştiren memur ve kalfalar ile mahalle imamı, muhtar ve zabıta memurları tarafından düzenlenen mazbata ile bina mühürlenir ve masrafları enkazdan karşılanmak üzere yıkım gerçekleştirilir. Ayrıca söz konusu nizamnamenin onuncu bölümünde (68-78. maddeler) yer alan hükümlere göre yapılan keşif ve muayeneler için vergi tahsil edilir.

Yukarıda bahsi geçen kanunlarda görüldüğü üzere hususi binaların keşif ve muayene işlemleri Şehremaneti ve belediye dairelerinde görevli mühendisler tarafından yapılmaktadır. Bu birimlerde mühendislerle birlikte mimar ve kalfa gibi bina ve inşaat işlerine vakıf görevliler de mevcut olup söz konusu keşif ve muayene işlemlerinde bu kimselerden istifade edilmektedir. Yeniden yapılacak veya tamir edilecek hususi binalarla ilgili olarak bahsi edilen kanunlar çerçevesinde işlem yapılmaktadır. Bununla birlikte resmi ve vakıf binalarla ilgili hususi bir düzenleme mevcuttur⁴².

İlk detaylı hasar tespit çalışmaları tabii olarak resmi binalar için gerçekleştirildi. Daha evvel de izah edildiği üzere kamu görevlilerinin binalara girmeye çekinmesi ve bu

⁴¹ BOA, BEO, 450-33689; Cerrahpaşa'da Ahmed Kethüda Mahallesi'nde harap durumda olan konağın Üçüncü Daire-i Belediye tarafından yıkılması ve enkazının düşük fiyatla satılmasından bahisle zarara uğradıklarını iddia eden mutasarrıfların şikayetleri için bkz.: BOA, BEO, 476-35700.

⁴² 20 Receb 1294 (31 Temmuz 1877) tarihli Ebniye-i Emiriyye ve Vakfiyye İnşaat ve Tamirâtı Hakkında Nizamname için bkz.: Düstur, I. Tertip, C. 4, 553-560.

sebeple kamu hizmetlerinin aksaması sorunu, hasar tespit çalışmaları yoluyla engellenmek istenmişti⁴³.

1894 depreminde gelen ilk haberler akabinde hasar tespitlerinin yapılması ve halkın can ve mal emniyetinin muhafazası hasebiyle beledi işlerden mesul bulunan Şehremaneti ve kamu düzeni ve asayişini temin etmekle yükümlü olan Zaptiye Nezareti görevlendirildi. Her iki müessese, memurları vasıtasıyla hızlıca hasar tespit, yardım ve emniyet çalışmalarına başladı⁴⁴. Hususi binalardaki keşif ve muayene işlemleri Şehremaneti ve belediye dairelerinin mühendis, mimar ve kalfalarından oluşan heyetler tarafından gerçekleştirildi. Şehremaneti belediye dairelerinden oluşturulan heyet-i fenniyeler dört koldan hasar tespitleri için belirlenen mahallerde çalışmalara başlayarak görevli olunan mahallerdeki tehlikeler giderilmeye çalışıldı⁴⁵. Hususi binalarda hasar tespitlerini yerine getiren heyetlerin vazifesi evvela yıkılma tehlikesi bulunan yerlerin tespiti ve bu şekilde tehlike arz eden yerlerin yıkılması idi⁴⁶. Diğer taraftan yapılardaki hasarın niteliğinin ortaya konularak ikamete uygun olup olmadıklarının ve yeniden inşanın gerekip gerekmediğinin, inşa ve tamiratın ne kadar bedelle gerçekleşeceğinin tespiti de bu heyetlerin vazifelerindendi⁴⁷.

1894 depreminde hasar tespitinde bulunan heyetler heyet-i fenniye⁴⁸, memurin-i fenniye⁴⁹, erbab-ı vukuf⁵⁰ gibi isimlerle zikredilmiştir. Çalışmanın devamında temas edileceği üzere, tespit sonucunda alınan rapora göre binaların yıkımı, yeniden inşası ya da tamiri hususları kararlaştırılmıştır. Arşiv belgelerinden anlaşıldığına göre şehrin çeşitli

⁴³ Deprem sonrasında resmi binaların muayene ve tamir işlemlerine ilişkin detaylı bilgi için bkz.: Küçükalioglu Özkılıç (n 10) 153-171.

⁴⁴ BOA, Y.MTV., 99-56; BOA, Y.MTV., 99-69; BOA, Y.MTV. 99-65; BOA, Y.PRK.ZB., 13-50; BOA, Y.PRK.ŞH., 5-4; BOA, Y.PRK.ŞH., 5-6; Tercüman-ı Hakikat, No:4809, 8 Muharremü'l-haram 1312, 2; Sabah, No:1767, 8 Muharrem 1312, 1.

⁴⁵ BOA, Y.MTV., 99-56; BOA, BEO, 437-32739; Tercüman-ı Hakikat, No:4811, 10 Muharremü'l-haram 1312, 2.

⁴⁶ BOA, Y.PRK.ŞH., 5-12.; BOA, İ.HUS., 31-78.

⁴⁷ BOA, Y. MTV., 99-56; BOA, BEO, 437-32739; BOA, BEO, 622-46637; Sabah, No:1767, 8 Muharrem 1312, 1; Tercüman-ı Hakikat, No:4808, 7 Muharrem sene 312.

⁴⁸ BOA, Y.A.HUS., 302-96.

⁴⁹ BOA, Y.A.HUS., 302-68.; BOA, Y.PRK.ŞH., 5-9/3.

⁵⁰ BOA, Y.A.HUS., 305-15.

yerlerine keşif ve muayene için gönderilen heyetler yaptıkları tetkiklerde ilgili mahallerin hasar durumlarını bildirdikleri gibi, kanuna aykırı birtakım faaliyetleri de ortaya çıkarmışlardır⁵¹.

Deprem sonrasında şehrin birçok yerinin hasar alması ve bir yandan da resmi dairelerin muayene ve inşaat faaliyetlerinin de hızlıca devam etmesi hasebiyle bazı mahallerdeki hasar tespit işlemleri gecikebilmiştir. Öyle ki Şehremaneti bu iş için asıl merci konumunda bulunduğundan diğer nezaretler Şehremaneti'nden mühendis talep edebilmiştir. Evkaf Nezareti, vakıf binaların keşfi için Şehremaneti'nden mühendis talep etmişse de tüm mühendislerin Dersaadet ve “bilad-ı selasenin”⁵² her tarafına bu iş için gönderilmiş olmasından bahisle Şehremini Rıdvan Paşa 13 Muharrem 1312'de (17 Temmuz 1984) bu talebin yerine getirilemeyeceğini bildirmiştir⁵³. Çemberlitaş civarında bulunan Vezirhanı'nın dükkan sahipleri, kendileri handan çıkarıldıkları halde iki ay geçmiş olmasına rağmen hanın deprem sebebiyle hasar almış kısımlarının muayenesinin yapılmamış olmasından bahisle bu muayenenin hemen icra edilerek kendilerinin perişan hallerine son verilmesini talep etmiştir⁵⁴. Yine Nallı Mescid Camii Şerifi imamına meşruta olan hanenin deprem sebebiyle yıkılmasına rağmen Şehremaneti Heyet-i Fenniyesi tarafından keşif ve muayenesi yapılmadığından evde oturan cami imamı keşif ve muayenenin yapılması için dilekçe vermiştir⁵⁵.

⁵¹ Depremden sonra maiyetindeki İstilo Kalfa ve mevki başçavuşu ile Kumkapı cihetlerinin keşif ve muayenesi için görevlendirilen keşif memuru, kaçak bir kilisenin inşa edildiğini tespit etmiş ve bu hukuka aykırı kilise inşaatı devleti çokça uğraştırmıştır. Bu meseleye ilişkin kayıtlar için bkz.: BOA, Y.PRK.ŞH., 5-12; BOA, HR.TH., 150-117; BOA, HR.TH., 145-28; BOA, BEO, 541-40508; BOA, BEO, 489-36622; BOA, BEO, 456-34148; BOA, Y.PRK.A., 9-43; BOA, DH.MKT., 255-78; Bu tarihlerde bir diğer hukuka aykırı inşaat da Şeyh Ferhad Mahallesi Musalla Caddesi'nde Amerikalı George Şişmanyen'a ait olan haneye bir köşk ilavesi için yapılan keşif ve muayene sırasında ortaya çıkarılmıştır. Yapılan tetkikatta söz konusu yerin ruhsatsız bir şekilde okul olarak işletildiğinin görülmesi üzerine inşaatın durdurulması ve resmi ruhsat alınması için meselenin Amerika Sefareti'ne bildirilmesi kararlaştırılmıştır. (BOA, HR.TH., 148-102; BOA, BEO, 512-38396.)

⁵² Bu ifade İstanbul için kullanıldığında Galata, Üsküdar ve Eyüp kazalarını ifade etmektedir. (Mehmet İpşirli, 'Bilâd-ı Selâse' (1992) 6 DİA 151.

⁵³ BOA, BEO, 437-32739.

⁵⁴ BOA, BEO, 468-35063.

⁵⁵ BOA, BEO, 629-471-47.

B. Hususi Binalarda İnşa ve Tamirat Çalışmaları

Hasar tespit çalışmalarından sonra yıkılan binaların inşası ve hasarlı binaların ise tamirat çalışmaları başlamıştır. Böyle bir felaket sonrasında yıkılan ya da hasar alan binaların depreme dayanaklı olacak şekilde inşa ve tamirine gayret gösterilmesi gerektiği hususu akla gelse de ilgili dönemde İstanbul'da ortaya konulan tatbikat bu yönde olmamıştır. Her şeyden önce 23 Zilhicce 1299 (5 Kasım 1882) tarihli Ebniye Kanunu'nda depreme ve depremin tesirlerini bertaraf etmeye yönelik herhangi bir düzenleme bulunmamaktadır. Sokakların ve binaların düzenlenmesine ilişkin hükümlerin yer aldığı bu kanunda binaların inşasında depremden ziyade yangın afetine yönelik tedbirler öne çıkmaktadır.

Belediye mühendisleri ve kalfalarınca hasar tespiti yapılan binaların yeniden inşası ya da tamir edilmesi hususları muayyen olduktan sonra bina maliki, Ebniye Kanunu'nun 52. maddesi hükmünce ruhsat tezkeresi almalıdır. Bunun için de gerekli keşif ve muayene vergilerini ödemelidir⁵⁶. Böylece ruhsat tezkeresinin alınmasıyla inşa ve tamir işlerine başlanabilecektir⁵⁷. Ayrıca inşa edilecek olan arsanın kanunen belirlenen

⁵⁶ 15 Rebiülevvel 1280 (30 Ağustos 1863) tarihinde yeniden inşa edilecek ya da tamirat yapılacak binalar için "Her Nevi Ebniyeden Alınacak Harç ve Rüşumat Nizamnamesi" adıyla bir düzenleme yapılmıştır. Bu nizamnameye göre kalfa ya da kalfası bulunmayan bina malikleri bu tür inşaata başlamadan önce söz konusu düzenlemede yer alan harç ve resimleri ödemeye mecburdu. Bu nizamname, 1882 tarihli Ebniye Nizamnamesi ile ilga edildi. Nizamname için bkz.: Düstur, I. Tertip C. 2, 515-520; Nizamname layihası için bkz.: BOA, A.}DVN.MKL., 87-14;

⁵⁷ Depremden çok kısa bir süre önce emlak vergisi tahsil edilmeden belediye dairelerinin inşa ve tamirat için ruhsat tezkeresi vermeleri hususunun tartışma konusu yapıldığı görülmektedir. Bu tatbikat üzerine Maliye Nezareti, emlak vergisi tamamen tahsil edilip de vergi katipleri ve mal memurları tarafından resmen tasdik edilmeden ruhsat tezkeresi vermemesi hususunda belediye dairelerini ikaz etti. Şehremini ve Dahiliye Nazırı ise emlak vergisi tahsil olunmadan tamirat için ruhsat tezkeresi verilmemesine dair usulün eskiden cari olduğunu; fakat bu tür vergilerin tahsiline ilişkin sonradan bir hususi nizamnamenin hazırlandığını ve bu nizamnamede bahsi edilen usule ilişkin bir hüküm bulunmadığını ve bu usulün söz konusu nizamnamenin yürürlüğe girmesiyle ortadan kalktığını belirterek bu kaidenin uygulanmasının caiz olmayacağını ifade etti. Ayrıca Şehremaneti'nin bilgisi dahilinde yapılmayan ve büyük ve ehemmiyetli bir kısmının belediye memurlarına ayrıldığı bu nizamnamenin tam manasıyla icra edilmesi pek çok zorluk ve şikayete sebep olacağı için değişikliğe muhtaç olduğu da belirtildi. Bunun üzerine Şehremaneti muhasebecisi Reşad Efendi'nin de hazır bulunduğu bir hususi komisyonda bu konu görüşüldü. Netice olarak bahsi edilen hususi nizamnamede inşaat ve tamirata ilişkin açık bir hüküm olsa bile söz konusu nizamnamenin konuluş maksadının vergi tahsili olduğu cihetle söz konusu nizamnamenin eski usulün feshini gerektirmediği ve bu usulün yürürlükten kalkmış olması gerekse bile vergi tahsilatına ilişkin menfi bir hal yaratacağı ve yapılan tamir ve inşaatlar hususunda vergi ve mal kalemlerinin malumatının olmayacağından bahisle işlerin sekteye uğrayacağı ifade edilerek gerekli vergiler alınmadıkça ruhsat tezkeresi verilmemesi usulü kararlaştırıldı. (BOA, BEO, 443-33219.); Burada tartışma konusu yapılan hüküm 18 Muharrem 1309 (24 Ağustos 1891) tarihli Ebniye Kanunu'nun ellinci maddesi olmalıdır. Zira bu hükme göre "Gerek müceddeden ebniye inşası ve gerek

miktarı sokak (yol) için terkedilmelidir. Binanın inşa ve tamiri için ödenmesi gereken harçlar kanunun dokuzuncu faslında (54-67. maddeler) düzenlenmiştir. Kanunun 64. maddesine göre belediye idaresi, maddi imkanı bulunmayanların ruhsat vergilerinin elli kuruşa kadarını affa yetkilidir. Kanunun 66. maddesine göre tamirat için alınan ruhsat tezkeresinin geçerlilik süresi bir senedir. Kanunen belirlenen tezkere harcını ödmeden inşa ve tamirat işine başlayanlardan söz konusu vergi tahsil edileceği gibi, aynı zamanda bunun bir misli de ceza-yı nakdi (idari para cezası) alınmaktadır (md. 92).

Ebniye Kanunu'nun 53. maddesine göre bina inşa ve tamir edenler hakkında yapılan işin tatili (ertelenmesi) için bir müracaat söz konusu olursa belediye dairesi dilekçe sahibinden bina maliki ile yapılacak muhakemede haksız çıkması halinde ortaya çıkacak zararı tazmin edeceğine dair bir senet ya da muteber bir kefil göstermesini talep edecektir. Bu hususlar yerine getirilirse şikayete konu olan inşa ve tamirat işlemleri on beş gün süreyle durdurulacaktır. Bu sürenin sonunda belediye idaresine mahkemece söz konusu tatilin muayyen bir vakit tayiniyle devam etmesine yönelik resmi bir bildirim yapılmazsa on altıncı gün inşa ve tamiratın devamına ruhsat verilecektir.

Yukarıda bahsi edilen kanun hükümleri, deprem sonrasında halkın mali imkanlarının elverişsizliği nedeniyle tam manasıyla tatbik edilemedi. Hane ve iş yerlerini kendi imkanlarıyla inşa veya tamir etmek isteyenler dahi kendilerine mühlet verilmesini, birtakım vergilerden muaf tutulmalarını ve arsa paylarının sokak için terkedilmemesi taleplerinde bulundu. Bazı bina sahipleri sokak için yer bırakmadan inşa ve tamirata teşebbüs etmiş ve bu teşebbüslerin engellenmesi üzerine şikayetler söz konusu oldu. Yine bazı belediye daireleri emlak vergisi tahsil etmeden vatandaşlara ruhsat tezkeresi vermiş ya da ruhsat tezkeresi alınmaksızın inşa ve tamirat faaliyetlerine başladı. Ebniye Kanunu'nun esnetilmesi ya da bazı hükümlerinin tatbik edilmemesi manasına gelen bu talep ve hareketlerin bir kısmı yaşanan olağanüstü vaziyet nedeniyle kabul gördü. Gelen yoğun talep ve şikayetler neticesinde Şehremaneti'nin talebi üzerine Meclis-i Vükela,

tamir için verilecek ruhsat tezkereleri ahashabının emlak vergisi ve vakıf icaresi ile tanzifat resmi alındıktan sonra ita olunacaktır.” Dolayısıyla Şehremini ve Dahiliye Nazırı'nın bu hükmün meriyetten kalktığı yönündeki iddiaları doğrudur. Bununla birlikte depremin olduğu dönemde yürürlükte bulunan 1882 tarihli Ebniye Nizamnamesi'nin doksan ikinci maddesi, bina maliklerini tezkere vergisini ödemeye zorlamaktadır.

tamamen yıkılan ve yeniden inşa edilecek olan binalarda kanunun uygulanmasını ve yol için pay bırakılmasını; tamirat gereken binaların ise bundan muaf tutularak Ağustos ayından itibaren altı ay süreyle depremzedelerin emlak ve temizlik vergisinden muaf tutulmalarına kararlaştırdı⁵⁸. Padişah ise 7 Safer 1312 (10 Ağustos 1894) tarihli irade-i seniyye ile kış mevsimine iki ay kadar bir zaman kaldığı ve halkın ekseriyetinin ilkbahara kadar tamir ve inşaata başlayamayacağı için bu süreyi sekiz ay veya bir sene olarak belirledi⁵⁹. Padişahın bu iradesi alınan karara muvafık olarak tebligat-ı resmiye başlığıyla gazetelerde neşredildi⁶⁰. Söz konusu iradede sekiz aylık ve bir yıllık müddetten kimlerin istifade edebileceği hususu net olmadığı için tatbikatta bazı sorunlar meydana geldi. Çünkü bazı kimseler erken iane alabilmişken bazıları ise geç alabilmişti. Dolayısıyla bu hükümlerin gerek iane alanlara gerekse iane almak üzere bulunanlara şamil edilip bir sene müddetle uzatılması teklif edildi⁶¹. Bunun üzerine Meclis-i Vükela, söz konusu süreyi her depremzede için bir sene olarak tayin etti⁶². Bu muafiyetleri fırsat bilip vergi ödemeden tamirata ve inşaata başlayanlar olduğu için söz konusu muafiyetlerin yalnızca depremde hasar gören emlak ile sınırlı olduğu hususuna dikkat çekildi⁶³.

Deprem sonrasında binasını kendi imkanlarıyla tamir etmeye muktedir olmayan birçok depremzede bulunmaktaydı. Bunların inşa ve tamir işlerine girişebilmesi için maddi desteğe ihtiyacı vardı. Depremin meydana geldiği gün çıkan bir irade ile Şehremini riyasetinde yardım alıp toplamak, muhtaç olanlara bunları dağıtmak ve yaralı olanları belediye hastanelerine nakletmek üzere bir komisyon kurulması emredildi⁶⁴. Yine aynı gün zaten daha evvel Şehremaneti bünyesinde kurulmuş olan bir yardım komisyonu mevcut olduğu için yeni bir komisyon kurulmasından vazgeçilerek mevcut yardımların daha evvel mevcut bulunan komisyon aracılığıyla yapılması kararlaştırıldı.

⁵⁸ BOA, MV., 81-1.

⁵⁹ BOA, İ.HUS., 28-135.

⁶⁰ Sabah, No:1796, 9 Safer 1312, 1; Tercüman-ı Hakikat, No:4835, 9 Saferü'l-hayr 1312, 1; Saadet, No:3050, 9 Saferü'l-hayr 1312, 1.

⁶¹ BOA, BEO, 626-46907.

⁶² BOA, MV., 84-76.

⁶³ BOA, BEO, 472-35354.

⁶⁴ BOA, İ.HUS., 27-65.

Yardımlarda kullanılacak olan para ise iane biletleri basılarak temin edilecekti. Bu hususların ayrıca ertesi günkü gazetelerle ilanı kararlaştırıldı⁶⁵. Daha sonra yardımlarda teminat ve ihtimam görülmesi hasebiyle bizzat II. Abdülhamit'in riyasetinde çalışacak olan "İane-i Muhtacin Komisyon-ı Alisi" adıyla bir komisyonun kurulması söz konusu oldu⁶⁶ ve II. Abdülhamit bu komisyonun işleyişinde geçerli olmak üzere muvakkat bir nizamname hazırlanmasını istedi⁶⁷. Böylelikle "İane-i Musabin Komisyon-ı Alisi"⁶⁸ adlı komisyon kurularak sekiz maddelik bir nizamnamesi hazırlandı⁶⁹.

İane Komisyonu Nizamnamesi gereği hasar alan tüm hane sahiplerine yardım verilecekti. Fakat hasarlı yapı sayısının oldukça fazla olması sebebiyle yardım miktarında bazı sınırlamalara gidildi. Evvela hasar miktarı 2500 kuruşa kadar olan depremzedelere yardım yapılması kararlaştırıldı⁷⁰. Fakat bu miktarın zararı karşılamaya yetmemesi ve gelen talepler üzerine Meclis-i Vükela, 2500 kuruşu aşan zararların yüzde kırkının ödenmesine karar verdi ve bu karar 10 Receb 1312 (7 Ocak 1895) tarihli irade ile kabul edildi⁷¹.

Daha evvel belirtildiği üzere, İane-i Musabin Komisyonu Nizamnamesi'ne göre ev ve dükkanları depremden zarar gören kişiler yardım alabilecekti. Bu noktada gerçekleştirilen hasar tespit çalışmalarının mühim bir rolü bulunmaktaydı. Zira muhtaç durumda olanların ve muhtaç olunan bedel miktarının tespiti, bu hasar tespit işlemleri sayesinde yapılabilmekteydi. Bu durumda olanların yardım prosedürü, İane-i Musabin Komisyonu Nizamnamesi'nin yedinci maddesinde düzenlenmişti. Bu maddeye göre evvela ev ve dükkanları hasar görenler için bağlı bulundukları belediye dairesi tarafından "tahkikat-ı mükemmele" icra edilip bir defter tanzim ve tasdik edilecekti. Burada

⁶⁵ BOA, İ.HUS., 27-51.

⁶⁶ BOA, İ.HUS., 28-2.

⁶⁷ BOA, İ.HUS., 27-74; BOA, BEO, 439 – 32872.

⁶⁸ Komisyon ve komisyonun faaliyetlerine ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz.: Ürekli, İstanbul'da 1894 Depremi (n 22) 69-116; Küçükalioglu Özkılıç (n 10) 117-152.

⁶⁹ Nizamname için bkz.: BOA, Y.A.HUS., 305-17/4; BOA, Y.PRK.ŞH., 7-16/2; BOA, Y.PRK.BŞK., 37-45; Tercüman-ı Hakikat, No:4826, 28 Muharremü'l-haram 1312, 1; Sabah, No:1786, 28 Muharrem 1312, 1; Saadet, No:3040, 28 Muharremü'l-haram 1312, 1.

⁷⁰ BOA, Y.MTV., 107-100.

⁷¹ BOA, İ.ŞE., 7-22.

“tahkikat-ı mükemmele” terkiinden kasıt yalnızca kişilerin mali vaziyetlerinin tetkiki olmayıp aynı zamanda binanın muayene ve keşfinin; yani hasar tespit muamelesinin de yapılmasıdır. Zira bu işlem sırasında binanın yapımı ve tamiri için lazım olacak para miktarı da belirlenmekteydi⁷². Bu hususların teftişi sonrasında hazırlanan ve tasdik edilen defter komisyona arz edilecek ve hazırlanan bu defter komisyonca temin edilecek müfettişler vasıtasıyla ayrıca teftiş edilecekti. Böylece kesin bir şekilde ihtiyaç sahibi bulundukları tahakkuk edenlerin ihtiyaç durumunun göz önünde bulundurulması suretiyle komisyonca tespit olunacak yardım miktarını içeren defterler hazırlanacaktı. Hazırlanan bu defterler de padişaha arz edilip irade-i seniyyesi alındıktan sonra yardımlar dağıtılacaktı. Yardımların dağıtılması sırasında padişaha arz edilen defterin bir sureti, yardım verilenlere imzalatılacak ya da mühürlendirilecekti.

Daha evvel belirtildiği üzere, İlane-i Musabin Komisyonu’nu yalnızca maddi imkanları yerinde olmayan depremzedelere yardım yapacaktı. Yine komisyona göre verilen yardımın yalnızca hasar alan binaların inşa ve tamiratına sarf edilmesi gerekmekteydi. Bu noktada bazı suistimallerin ortaya çıkması üzerine Mabeyn-i Hümayun’da toplanan komisyon, gerek ihtiyaç sahiplerinin gerekse verilen yardım paralarının binaların inşa ve tamirine harcanıp harcanmadığının hakkıyla tespiti için bazı tedbirlere müracaat etme gereği duydu. Yapılan müzakerede komisyon nizamnamesine herhangi bir hüküm ilave etme gereğinin bulunup bulunmadığı da istişare edildi; ancak ianenin toplanması ve kaydı ile yapılan muamelelerin kontrolünün temininin kafi olacağı kararlaştırıldı. Ayrıca nizamnamenin yedinci maddesinde her ne kadar ianenin karar süreci düzenlenmiş olsa da dağıtımın ne suretle yapılacağı hususunun açık olmadığı ifade edildi. Yine hasar alan binaların inşa ve tamiratının komisyonca yapılması ihtimali de düşünüldü; ancak hasar alan yerlerin fazlalığı sebebiyle komisyonun bu işin altından kalkamayacağı vurgulanarak bu yolda şikayetlerin olmaması için hane sahiplerinin kendi isteklerine göre bu işi yapmalarının daha munasip olacağı ifade edildi. Bu hususlar için nihai olarak şu usullerin ittihaz edilmesi kararlaştırıldı: Yapılan yardımın binaların inşaat ve tamiratına harcanmasının temini için hasar sahiplerine evvela kararlaştırılan yardımın yarısı dağıtılacaktı. Kalan kısım ise iş bittikten sonra komisyon müfettişleri vasıtasıyla

⁷² BOA, BEO, 622-46637.

muayene yapıp verilen paranın inşa ve tamirata harcandığı kanaati kesinleştikten sonra verilecekti. Ancak muteber bir kefil gösteren hak sahibine kararlaştırılan iane parası tek seferde ödenecekti. Bu teftiş sırasında binaya harcanan paranın, yapılan ilk keşif ve muayenede belirtilen nisaba uygun olup olmadığı da değerlendirilecekti. Bu hususun keşif ve muayenesi için de maddi imkanları olanları ücretsiz, olmayanları da münasip bir ücretle istihdam edilmek üzere komisyon maiyetinde icabı kadar kalfa bulundurulması kararlaştırıldı. Bu kararların yanı sıra, nizamnamenin yedinci maddesine göre düzenlenen defterlerin ve depremzedelerin gerçekten yardıma muhtaç olup olmadıklarının ve hasar derecelerinin ve zararlarının teftişi için başlıca hasar alan birinci, ikinci ve üçüncü belediye dairlerine komisyondan ikişer zat gönderilecekti. Bu amaçla komisyon üyelerinden dördüncü ve altınca dairelere Ekrem Bey ve Şişmanoğlu Kostaki, beşinci ve yedinci dairelere Arastaki Azaryan, sekizinci ve dokuzuncu dairelere Hacı Arif Efendi, onuncu daireye Apik Efendi ve Adalar kazasına Cemal Bey; ayrıca teftiş neticesinde ortaya çıkacak masraflarına münasip bir ücret verilmek üzere Kartal kazası kaymakamlığına Şehremaneti meclis üyelerinden Sadık Bey⁷³ ve Küçükçekmece kazası kaymakamlığına Şehremaneti Sicil-i Ahval Dairesi baş katibi Hacı Daniş Bey tayin edildi⁷⁴.

1894 depremi sonrasında gerçekleştirilecek olan inşaat ve tamir işlerinde başkaca bir problem konusu mevcuttu. Bu dönemdeki düzenlemelerde deprem tehlikesinden ziyade yangın tehlikesi göz önünde bulundurulduğu için 1882 tarihli Ebniye Kanunu istisnai olarak İstanbul'un bazı bölgelerinde ahşap bina yapılmasına müsaade etmekteydi. Dolayısıyla kanuna göre binaların ekseriyetle kargir⁷⁵ şekilde inşası zorunluydu. Kargir

⁷³ BOA, İ.Ş.E., 6-16.

⁷⁴ BOA, İ.Ş.E., 6-6; Tercüman-ı Hakikat, No: 4859, 7 Rebiülevvel 1312, 1-2; Sabah, No: 1824, 8 Rebiülevvel 1312, 1; Saadet, No: 3078, 8 Rebiülevvel 1312, 1.; Daha evvel yardımların dağıtılmasına yakın bir zaman kaldığı hasebiyle hasar alan yerlerin ve depremzedelerin yardıma muhtaç olup olmadıklarının dikkatlice ve etraflıca teftişi için tüm belediye dairelerine teftiş heyeti gönderilmesi söz konusu edilmişti. Mesela birinci belediye dairesine tabi mahaller için Şefik Efendi ve Unciyan Apik Efendi görevlendirilmişti. Apik Efendi refakatindeki heyet bu belediye dairesine dahil mahalleri dolaşarak imam ve muhtarların celbiyle depremzedelerin maddi vaziyetlerine teftiş etmişti. (Saadet, No: 3062, 21 Safer 1312, 1; Sabah, No: 1819, 3 Rebiülevvel 1312, 1.)

⁷⁵ “Kargir”, taş ya da tuğla harcıyla yapılmış olan muhkem binalardır. Kelimenin lügat manaları için bkz.: Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî* (İkdam Matbaası 1317) 1137-1138; Muallim Naci, *Lügat-ı Naci*, Haz. Ahmet Kartal (TDK 2009) 315.

binalarda kullanılan malzemenin maliyetinin ahşap malzemeye nazaran daha yüksek olması, insanları ahşap bina yapmaya zorlamaktaydı. Ayrıca ahşap binaların depreme daha dayanıklı olduğu şeklinde bir kanaat de hasıl olmuştu. Nitekim Eginitis, deprem sebebiyle hazırlamış olduğu raporda İstanbul'daki binaların birçoğunun "kullanılan alet ve edevatın ve binanın fenalığı ve eksikliği" sebebiyle hasar aldığını, ekser hanelerin ahşap olmasının zararın az olmasına hizmet ettiğini ifade etmişti. Eginitis'e göre İstanbul binalarının sair yerler gibi büsbütün kargir olmamasının memnuniyetle karşılanması gerekmektedir. Zira ahşap binalar hayret verici şekilde depreme dayanmış, kötü yapılmış ahşap binalar dahi selametle ayakta durmasına rağmen yanı başlarında güzel bir şekilde inşa edilmiş yeni ve hatta birbirine demirle bağlanmış kargir binalar yıkılmıştı⁷⁶. Bu sırada dönemin gazetelerinde hangi tür yapıların depreme karşı daha dayanıklı olduğuna ilişkin yazılar kaleme alındı. Bu hususta Sabah Gazetesi'nde çıkan iki yazı, çalışma konusu hasebiyle oldukça önemlidir. Sabah'ın 11 Rebiülahir 1312 (12 Ekim 1894) tarihli nüshasında kargir binaların fenni usullere riayet edilmediğinden dolayı yıkıldığı ve bu sebeple Ebniye Nizamnamesi'nin tadilinin lazım geldiği hususları resmi mercilerin dikkatine sunuldu⁷⁷. Yine aynı gazetenin 11 Cemaziyelevvel 1312 (10 Kasım 1894) tarihli nüshasında inşa edilecek kargir binaların metin olabilmesi için hangi esaslara riayet edilmesi gerektiği hususlarına değinilerek Ebniye Nizamnamesi'nin değişmesi lüzumu yeniden hatırlatıldı. Nasıl ki çıkan yangınlar sebebiyle Ebniye Nizamnamesi'ne ahşap haneler için yangın duvarı inşa etme mecburiyeti getirilmiş ve bu mecburiyet inkar edilemez faydalar sağlamışsa, deprem için de bitişik nizamda inşa edilecek kargir binaların birbirlerine demirle bağlanması mecburiyeti hususu Ebniye Nizamnamesi'ne konulmalıydı⁷⁸.

Kargir binanın maliyetinin fazla olması hasebiyle depremzedeler binaların ahşap bir şekilde yapabilmeleri hususunda ruhsat talebinde bulundu. Bu hususta 19 Muharrem 1312 (23 Temmuz 1894) tarihli irade ile Kapalıçarşı'da bulunan dükkanların inşasında ya

⁷⁶ BOA, Y.EE., 11-24.

⁷⁷ Sabah, No: 1857, 11 Rebiülahir 1312, 2.

⁷⁸ Sabah, No: 1887, 11 Cemaziyelevvel 1312, 1-2

da tamirinde çatıların ve iç aksamların ahşaptan yapılmasına müsaade edildi⁷⁹. Fakat ateş kullanılarak iş yapan dükkanlar eskisi gibi kargir olacaktı. Balat ahalisi de ahşap bina yapımına teşebbüs etmiş; fakat mühendislerce buna izin verilmemesi üzerine Şehremaneti'ne müracaat etmişti. Bunun üzerine 26 Rebiülevvel 1312 (27 Eylül 1894) tarihli irade ile harik (yangın) mahalli olan Karabaş Mahallesi hariç olmak üzere diğer bölgelerde inşa ve tamir edilecek hanelerin iç akşamlarının ve çatılarının ahşaptan yapılabilmesi kararlaştırıldı⁸⁰. Adalar ahalisine de Ebniye Kanunu'nun 83. maddesine uygun olmak kaydıyla ahşap bina yapılmasına ruhsat izni verildi⁸¹. Bu konuda yoğun şekilde devam eden talepler üzerine Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi kanunen kargir inşa edilmesi lazım gelen yerlerde yeniden inşa edilecek olan binaların kanuna uygun olarak kargir şekilde ve hangi mevkide olursa olsun depremde üst katları yıkılan kargir binaların yalnızca bunlara mahsus olmak üzere üst katlarının ahşap olarak inşasına müsaade istedi. Ayrıca memurların, yediden inşa edilecek olan binaların “metanet ve resanete” (sağlam ve dayanıklı) uygun bir şekilde inşa edilmesine mütemadiyen itina ve dikkat göstermesi hususuna da işaret edildi. Tespit edilen bu esaslar 13 Cemaziyelahir 1312 (12 Kasım 1894) tarihli irade ile kabul edildi⁸².

III. 1894 DEPREMİNDE HASAR TESPİT ile İNŞA ve TAMİR ÇALIŞMALARINDA KAMU GÖREVLİLERİNİN SUİSTİMALLERİ

Deprem sonrasında bozulan kamu düzeninin yeniden tesisi ve normal hayat şartlarına dönülmesi çok kolay değildir. Aynı anda binlerce depremzedenin gıda, sağlık ve güvenlik ihtiyacının temin edilmesinin yanı sıra, arama kurtarma faaliyetleri ve hasar alan binaların en kısa zamanda kontrolünün gerçekleşmesi oldukça zor ve zaman almaktadır. Bu tür dönemlerde gerek halkın bir kesiminin depremzedelerin içerisinde bulunduğu vaziyetten istifade ederek kendilerine çıkar sağlamaya yönelik davranışlarda bulunabilmeleri gerekse bir kısım devlet memurlarının birtakım suistimalleri söz konusu olabilmektedir. 1894 depremi sonrasında İstanbul'da da gerek hasar tespit işlemleri

⁷⁹ BOA, İ.Ş.E., 5-15.

⁸⁰ BOA, İ.Ş.E., 6-3.

⁸¹ BOA, MV., 81-52; BOA, BEO, 481-36017.

⁸² BOA, İ.Ş.E., 7-9; BOA, BEO, 534-40033.

gerekse inşa ve tamirat işleri için yapılması gereken işler sırasında kamu görevlilerinin bazı suistimalleri söz konusu olmuştur. Çalışmanın bu kısmında Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri'nde yer alan kayıtlardan yola çıkarak kamu görevlilerinin depremzedelere yönelik suistimalleri ve neticeleri tetkik edilecektir.

1894 depremi sonrasında İstanbul'da meydana gelen en mühim suistimal iddialarından ilki, hasar tespit çalışmalarına giden mühendislerin depremzedelerden rüşvet istedikleri yönünde olmuştur. 10 Muharrem 1312 (14 Temmuz 1894) tarihli irade ile Şehremaneti mühendislerinin muayene ettikleri bina sahiplerinden para istediği ve kendilerine para verilmediği takdirde sağlam olan bir binayı çürük ya da çürük olan bir binayı sağlam ve tehlikesiz gösterdikleri rivayetlerinin duyulmuş olduğundan buna cüret eden mühendisler hakkında emlak sahiplerinin mahkemeye müracaat etmekte muhtar olduklarının münasip surette gazetelerle ilanı kararlaştırıldı⁸³. Bu irade üzerine Şehremaneti, depremin hemen ertesi günü muayeneye giden mühendislerden keşif esnasında suistimale cüret edenler hakkında “mücazat-ı şedide” icra olunacağını tüm belediye dairelerine ve hendesehaneye ihtar edildiğini; ancak bu hususta şimdiye kadar ne Şehremaneti'ne ne de belediye dairelerine hiçbir şikayet gelmemesi hasebiyle söz konusu rivayetlerin hakikate aykırı olduğu cevabını verdi. Bununla birlikte bu çalışmalarını gerçekleştiren mühendislerin namus ve haysiyetlerini zedeleyecek bu tür hareketlerin asla tasvip edilemeyeceği için bu hususun ilgililere yeniden tebliğ edildiği ifade edildi⁸⁴. Şehremini Rıdvan Paşa yine bu doğrultuda Sadaret'e hitaben yazdığı yazıda “...hareket-i arzın zuhuru günü her bir ihtimale karşı bu misillü muayenat ve keşfiyatta az ve çok suistimalata cüret edenler haklarından mücazat-ı şedide icrasının mukarrer bulunduğundan bahisle mühendisler ve sair memurin-i belediye taraflarından ana göre hareket edilmesi ekiden devair-i belediye müdüriyetlerine iş'âr ve merkez hendesehanesine ita olduğu ve suret-i iş'âr 9 Temmuz sene 310 tarihinde te'kid kılındığı halde şimdiye kadar böyle bir yolsuzluk vukuu beyanıyla ne emanete ve ne de devair-i belediyeye hiçbir kimse tarafından müracaat ve bess û şikayet edilmemiş

⁸³ BOA, İ.HUS., 27-80; BOA, BEO, 441-33060.

⁸⁴ BOA, Y.A.HUS., 304-16; BOA, Y.MTV., 101-3.

olmasına nazaran şikayet-i vakıa muvafık-ı sıhhat...” görülmediğini; buna rağmen gerek gizliden gerekse açıktan tahkikata devam edeceklerini bildirdi⁸⁵.

Şehremaneti her ne kadar iddiaların asılsız olduğunu ifade etse de bu gibi rivayetlerin sürmesi üzerine 28 Muharrem 1312’de (1 Ağustos 1894) yeni bir irade çıkarıldı. Bu iradeye göre daha evvel çıkarılan ve gazetelerle ilan edilen vaziyete rağmen söz konusu dedikoduların devam ettiğinden bahisle buna cüret eden mühendis ve kalfaların kanunen gereken muameleye tabi tutulmaları, aksi halde; yani söz konusu iddiaların iftira eseri olduğunun ortaya çıkması halinde ise hükümet memurları beyhude itham olundukları için bu yolda iftiralarda bulunanların tezviratına mahal kalmamak üzere iddia sahiplerinin kanunen tecziyesi için zabıtaca haklarında tahkikata başlanması gerektiği vurgulandı. Kendilerinden rüşvet emeliyle para isteyen mühendis ve kalfalar hakkında şikayette bulunan emlak sahiplerine, ilgili görevlilerin bağlı bulundukları belediye dairesi ile isimlerini beyan etmek suretiyle adliyeye müracaat ederek dava açmaları yeniden hatırlatıldı⁸⁶. Söz konusu iradede bu hususların ayrıca gazetelerle ilanının da söz konusu edilmesi üzerine gazetelerin “tebligat-ı resmiye” kısmında bu hususlar ilan edildi⁸⁷.

Şehremaneti her ne kadar rivayetlerin asılsız olduğunu ve bu yolda kendisine herhangi bir şikayet ulaşmadığını ifade etse de söz konusu suistimal ikazının padişahça tekrarı, rivayetlerde haklılık payının bulunabileceğini göstermektedir. Zira arşivde yer alan ve aşağıda değinilecek olan kayıtlar, suistimal iddialarının doğruluğunu kanıtlar niteliktedir.

Mühendis ve diğer memurların bu husustaki suistimallerine ilişkin olarak arşivde rastlanılan ilk kayıt, sağlam raporuna rağmen bir hanenin bazı kısımlarının Üçüncü Daire-i Belediye mühendisi Hüsnü ile başkomiser Mehmet marifetiyle yıkılmaya çalışılmasıdır. 28 Muharrem 1312 (1 Ağustos 1894) tarihinde Şehremaneti’ne hitaben yazılan yazıda Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Dairesi Beşinci Şube hulefasından Mehmed Ali imzasıyla

⁸⁵ BOA, Y.A.HUS., 304-16/3.

⁸⁶ BOA, İ.HUS., 27-94.); BOA, BEO, 448-33526.

⁸⁷ Sabah, No:1786, 28 Muharrem sene 1312, 1; Saadet, No:3040, 28 Muharremü’l-haram sene 1312, 1; Tercüman-ı Hakikat, No:4826, 28 Muharremü’l-haram sene 1312, 1-2.

verilen dilekçeye göre, validesi Fatma Fıtnat Hanım'ın Fatih'te Sarıgez Caddesi'nde mutasarrıf olduğu ve depremde bir kısmı yıkılan evinin muhafaza duvarlarıyla su terazisinin sağlam olduğuna dair ellerinde rapor bulunduğu halde Üçüncü Belediye Dairesi mühendisi Hüsnü ile serkomiser Mehmed Efendi bu kısımları yıkmaya teşebbüs etmiştir. Buna engel olmaya çalışırken de ilgili yerlerin bir kısmı yıkılmış ve tahrip edilmiş, ayrıca tahkire ve zarara maruz kalmışlardır. Bu iddialar üzerine “...*bu misillü ahval-ı gayr-ı medhiyeye cüret ettikleri tahakkuk eden mühendis ve kalfalar hakkında kanunen muamele-i lazımenin ifası ve teferruatına dair şeref-sadır olup 27 Muharrem sene 312 tarihli tezkire-i senaveri ile tebliğ edilen irade-i seniyye-i cenab-ı hilafet-penahi hükm-i celiline...*” uygun olarak gerekli tahkikatın icra edilerek gereğinin yapılması emredilmiştir⁸⁸. Tetkiklerimize rağmen tam da rüşvet iddialarına yönelik çıkan son padişah iradesinin hatırlatılarak gereğinin yapılmasının istendiği bu kaydın nihai neticesine ilişkin başkaca belgeye tesadüf edilememiştir.

Arşive sirayet eden bir diğer suistimal ise tamir ve inşaat için belediyeden alınması gereken ruhsat tezkeresi talebi sırasında rüşvet alınması hususuna ilişkindir. Söz konusu iddia, bahsi geçen memurların yargılanıp yargılanmamaları hususuna ilişkin olarak Şura-yı Devlet⁸⁹ Dahiliye Dairesi'nin kararına yansımıştır. Buna göre Kapalıçarşı'nın Kazzazlar Orta Sokağı'nda bulunan elli numaralı dükkanın tamiri için ruhsat tezkeresine müracaat eden Tophane'deki Kadiri Dergahı şeyhinin oğlu Abdüşşekur Efendi, rüşvet iddiasıyla şikayette bulunmuştur. Abdüşşekur Efendi, Vasil Kalfa'nın bazı yerlere verilmek üzere on lira rüşvet istediğini ve yanında Maliye Nezareti ketebesinden Zekai ve Şura-yı Devlet hulefasından Nebi Efendilerin bulunduğu halde Vasil Kalfa'ya yedi lira verdiğini ve Vasil'in parayı alarak birinci daire hendesehanesine giderek mühendis Hüsnü Efendi'nin cebine bir şey koyduğunu ve Zekai ile Nebi Efendi'nin bu olayı gördüklerini

⁸⁸ BOA, BEO, 447-33525.

⁸⁹ Deprem olduğu dönemde memurların muhakemesine ilişkin olarak 3 Rebiülevvel 1288 (23 Mayıs 1871) tarihli Memurin Muhakemesine Dair Nizamname yürürlükteydi. Bu nizamnamenin 6. maddesine göre İstanbul'da görev alan memurların görevleriyle ilgili olarak işledikleri suçlar sebebiyle muhakeme altına alınmaları şu usulleri tabi idi: İrade-i seniyye ile atanan memurların muhakemesi Şura-yı Devlet'te yapılarak hükme bağlanmaktaydı. Diğer memurların muhakemesi ise İstanbul Vilayeti Meclis İdaresi'nde yapılmakta olup bunlarca verilen hükümlerin icrası içi Şura-yı Devlet'in tasdiki gerektirdi. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Ahmet Erdoğan, 'Danıştay'ın Memurların Yargılanması ile İlgili Görevleri', in *Yüzyıl Boyunca Danıştay* (Danıştay Matbaası 1986) 869-935.; Memurin Muhakemesine Dair Nizamname için bkz.: Düstur, I. Tertip, C. 1, 604-607.

söylemiştir. Yine Abdüşşekur Efendi'nin iddiasına göre Vasil Kalfa, çarşının bekçibaşının ilmühaber almak üzere çarşıya gitmek için Tahir Efendi'ye vereceğim diyerek ilmühaber sebebiyle bir lira daha almıştır. Zekai ve Nebi Efendiler ise Abdüşşekur Efendi'nin evvela Vasil Kalfa'ya beş lira verdiğini ama Vasil'in "masrafı çoktur, idare etmez" demesi üzerine iki lira daha verdiğini ve Vasil'in hendesehaneye giderek Hüsnü Efendi'nin yanına oturup bu esnada elini mühendisin cebine soktuğunu gördüklerini; fakat Vasil Kalfa'nın parayı alırken "şuna buna vereceğim diye bir şey söylemeyip mesarif için aldığını söylediğini işittiklerini" söylemiştir. Vasil Kalfa ise söz konusu dükkanın tamiri için Abdüşşekur Efendi ile on sekiz liraya pazarlık yaptıklarını ve bunun yedi lirasını dairede aldığını, kalan parayı ise parça parça tahsil ettiğini; fakat memurlara vermek üzere asla para almadığını ifade etmiştir. Yine Vasil'e göre o gün ruhsat tezkeresi için Hüsnü Efendi'nin yanına oturmuş olsa da kendisine para vermediği gibi Hacı Tahir Efendi'ye vermek üzere bir lira aldığı iddiasının aslı ve esası yoktur. Bekçibaşı Osman Efendi ise usulü üzere ilmühaber için yalnızca beş lira aldığını söylemiştir. Zanlılardan Hacı Tahir Efendi de kendisine verilmek üzere bir lira alındığından asla haberi olmadığını ve bu sözün sırf iftira eseri olduğunu belirtmiştir. Hüsnü Efendi'nin savunması ise Abdüşşekur Efendi'nin müracaatı üzerine dükkanı muayene edip usulü üzere ruhsat tezkeresi verdiği ve ruhsatın istihsalı için kalfaların hendesehaneye gelip oturdukları gibi ihtimaldir ki Vasil de yanına gelip oturmuşsa da asla cebine bir şey koymadığı ve söz konusu isnatları kabul etmediği şeklindedir. Böylece Abdüşşekur Efendi ve şahitlerinin şikayeti üzerine Vasil Kalfa tarafından alınan paranın memurlara verilmek üzere alındığı hususu dairece anlaşılamamıştır. Fakat başka bir kalfa ile yapılan bir müracaatta beyan edildiğine göre Hüsnü Efendi tarafından tamire müsaade olunmayacağı söylenmesine rağmen Vasil Kalfa'nın müracaatı üzerine bu müsaade verilmiştir. Buna göre Vasil Kalfa müddeiden para aldıktan sonra yukarıya çıkmış ve cebinden bir şey çıkararak Hüsnü Efendi'nin cebine koymuştur. Akabinde de Hüsnü Efendi baş mühendis Hacı Tahir Efendi'nin nezdine giderek kulağına bir şey söyledikten sonra lazım gelen ruhsat verilmiştir. Bu hususların şahitlerce beyan olunması üzerine Tahir ve Hüsnü Efendilerin rüşvet almaya cüret ettiklerine ve Vasil Kalfa'nın da buna aracılık ettiğine delalet eder ahval görüldüğü için söz konusu şahısların yargılanmalarına karar verilmiştir. Fakat efraddan (sivillerden) suç ortağı bulunan memurların

muhakemelerinin adliye mahkemelerine bırakılmasına ilişkin sonradan neşr olunan nizamname⁹⁰ hükmü gereğince muhakemenin adliye mahkemelerinde yapılması için dosyanın Adliye Nezareti'ne gönderilmesi ve ayrıca bu hususta Şehremaneti'ne bilgi verilmesi kararlaştırılmıştır⁹¹. Vakanın akıbetine dair başkaca bir belgeye ise tesadüf edilememiştir. Yapılan muhakemede söz konusu iddiaların tahakkuk etmesi ile rüşvet alan Hacı Tahir ve Hüsnü Efendilerin 1858 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu'nun⁹² 68.⁹³ maddesine göre; rüşvete aracılığı olan Vasil Kalfa'nın ise aynı kanunun 70.⁹⁴ maddesine göre ceza almış olması muhtemeldir.

Hususi binalarda inşa ve tamirat çalışmaları konusunda değinildiği üzere, deprem sonrasında inşa ve tamirat işlerine girişmeden evvel alınması gereken ruhsat tezkeresi için bir senelik vergi muafiyeti getirilmiştir. Arşiv kayıtlarına bakıldığında ücretsiz şekilde ruhsat tezkeresi verilmesi hususunda bazı suistimaller meydana gelmiş ve halkın ücretsiz bir şekilde ruhsat tezkeresi verilmesi taleplerinde sorunlar yaşanmıştır. Bu hususta arşivde tesadüf edilen suistimallerden biri de deprem sebebiyle hasar olan bir dükkanın tamiri için ücretsiz bir şekilde talep edilen ruhsat tezkeresini ilişkindir. Gördüğü muameleden şikayetçi olan kişi Aşar İdaresi katiplerinden Osman Nuri Efendi'dir. 6 Ekim 1894'te Sadarete verdiği dilekçesinde Osman Nuri Efendi'nin nakline göre olay şu şekilde gelişmiştir: Osman Nuri Efendi, kayınvalidesinin tasarrufunda olup Yedikule

⁹⁰ 25 Safer 1307 (21 Ekim 1889) tarihli “3 Rebiülevvel 1288 Tarihli Memurin Muhakemesi Nizamnamesi'ne Müzeyyel Fıkra-yı Nizamiye” ile “Efradd-ı ahaliden biriyle müştereken ika-yı ceraim eden memurin muhakematı efraddan olan şahsa tabian mehakim-i umumiyede rü'yet olunacaktır...” hükmü getirilmiştir. Dolayısıyla bu olayda rüşvete aracılık eden Vasil Kalfa memur olmadığı için düzenleme gereğince Hacı Tahir ve Hüsnü Efendilerin muhakemesi adliye mahkemelerine havale edilmiştir. Bu nizamname için bkz.: Düstur, I. Tertip, C. 6, s. 458; Bu hükmün getiriliş sebebi, genel mahkemelere tabi olan ve kamu görevlisi bulunmayan kişinin muhakemesinin özel mahkemelerden sayılan idare meclislerinde icrasının umumi kaidelere ve mahkemeler usulüne aykırı görülmesi idi. (Fethi Gedikli, *Şura-yı Devlet Belgeler, Biyografik Bilgiler ve Örnek Kararlarıyla* (2. Baskı, On İki Levha 2018) 447-448.)

⁹¹ BOA, BEO, 506-37904.

⁹² Düstur, I. Tertip, C. 1, 537-596.

⁹³ “Mürteşî her kim olur ise olsun ve herhangi rütbe ve mansıb memuriyette bulunur ise bulunsun ibtida almış olduğu rüşvet râşinin ceza-yı nakdiyesi olmak üzere kendisinden istirdâd ve bir misli dahi kendiyeye ceza olmak üzere ol mürteşiden alındıktan sonra bu cünhayı eğer ilk defa olarak işlemiş ise muvakkaten kal'abend kılınır ve altı sene müddetle tard cezasına müstahak olur.”

⁹⁴ “Râiş her kim olur ise olsun ve hangi rütbe ve mansıb memuriyette bulunur ise bulunsun aynıyla mürteşî ve râiş gibi bu cünhayı eğer ilk defa işlemiş ise muvakkaten kal'abend kılınır ve altı sene müddet ile tard cezasına müstahak olur.”

haricinde Dabbağhaneler derununda bulunan dükkanının depremde hasar görmesi üzerine çıkan irade doğrultusunda ücretsiz olarak kendisine ruhsat tezkeresi verilmesi için mahalle imamından ilmühaber alarak üçüncü belediye dairesine gitmiştir. İlmühaberi ibraz için resmiyete uygun ve edep dairesi içinde vezne odasında oturan daire müdürünün huzuruna çıkan Osman Nuri Efendi vaziyetini ifade etmişse de müdür kendisine sinirli bir şekilde “Herif git bana bir istida ver!” cevabında bulunmuştur. Bunun üzerine Osman Nuri Efendi müdüre nazik bir şekilde dükkanların tamiri için umum namına dabbağ esnafı kethüdası ve diğerlerinin belediye dairesine ve Şehremaneti’ne verdiği dilekçelerden iki aydan beri bir netice hasıl olmadığı gibi; bir taraftan dükkanların tehlikesinin engellenmesi için tebligatta bulunup bir taraftan da dükkanların tamiri için emlak sahiplerinden bazısına müsaade etmiyorsunuz demiştir⁹⁵. Osman Nuri Efendi ayrıca depremzedelere ücretsiz bir şekilde ruhsat tezkeresi verilmesine ilişkin çıkan ve gazetelerle de ilan edilen irade üzerine bu istirhamda bulunduğunu söylese de sözlerinin asla müdüre tesir etmediğini ve müdürün büyük bir öfkeyle “Çık dışarı terbiyesiz eşek herif!” şeklinde kötü sözlerle kendisini azarladığını ve tahkir ettiğini ifade etmiştir. Ümitsiz bir şekilde kunduralarını giyip çıkmak üzere iken belediye müdürü dışarı çıkarak orada bulunan müfettişe “Şu eşek herifi tut bana getir!” demesi üzerine müfettiş Osman Nuri Efendi’nin koltuk altlarından tutup onu müfettiş odasına götürmüştür. Müdür burada Osman Nuri Efendi’nin namusunu zedeleyecek şekilde küfür ve hakaretler etmiş ve iane almakta olan birkaç mahalle ahalisinin arasında tokatla ve şiddetli bir şekilde yüzünü ve kollarını darp etmiştir. Bu esnada emanet başmüfettişi gelerek kendisini müdürün elinden kurtarmıştır. Bunun üzerine Osman Nuri Efendi yüzünde darp izleri olduğu halde mahalle polis komiserliğine gitmiş ve şikayette bulunmuştur. Kendisine yönelik bu hareketlerin kanuna ve adalete uygun düşmediğini ifade eden Osman Nuri Efendi, gerek şahsına karşı işlenilen cürüm ve gerekse vazifesini suistimalden dolayı belediye müdürünün cezalandırılması için Şura-yı Devlet’e havale edilmesini talep etmiştir⁹⁶. Osman Nuri Efendi, müracaatından herhangi bir netice elde edilmediğinden bahisle taleplerini⁹⁷

⁹⁵ Bu dükkanların tamirine ruhsat talebine ilişkin ayrıca bkz.: BOA, ŞD., 772-23.

⁹⁶ BOA, BEO, 624-46756.

⁹⁷ BOA, BEO, 493-36926; BOA, BEO, 517-38759; BOA, DH.MKT., 313-15.

sıklıkla bildirse de vakanın akıbetine ilişkin başkaca bir belgeye ulaşamamıştır. Bu mevzuya ilişkin arşiv belgesinde Şura-yı Devlet tarafından tanzim edilen 2091 numaralı mazbata⁹⁸ zikredilmişse de muhtevasına dair herhangi bir kayıt bulunamamıştır. Söz konusu fiilleri icra eden belediye müdürünün 1858 tarihli Ceza Kanunname-i Hümayunu'nun adam yaralama, hakaret ve görevin suistimali maddelerinden yargılanmış olması ihtimal dahilindedir. Ayrıca Şehremaneti'nin 10 Ağustos 1895 tarihinde sadarete hitaben kaleme aldığı yazıdan hareketle Osman Nuri Efendi'nin ve o civardaki dükkanların ruhsat sorunu depremden bir yıl sonra dahi henüz çözüme kavuşmamıştır⁹⁹.

Arşivde, bu dönemde ücretsiz verilmesi kararlaştırılan ruhsat tezkeresinin verilmesine ilişkin başkaca şikayetler de mevcuttur. Nefise Biruze adlı kadın, Yedikule sur haricinde mutasarrıf olduğu dabbağhanelerin deprem sebebiyle zarar gören mahallerinin tamirine izin verilmemesi sebebiyle mutazarrır ve mağdur olduğundan bahisle lazım gelen tamiratın yapılması hususunda ruhsat tezkeresi verilmesi talebinde bulunmuştur¹⁰⁰. Yine Bab-ı Vala-yı Seraskeri Topçu Dairesi mümeyyizlerinden Rıza Bey, Yüksekaldırım'da Nuri Dede Mahallesi'nde inşa ettiği hanesinin depremde yıkılmasından dolayı gerek vergilerin ertelenmesi gerekse kendisine ruhsat tezkeresi verilmesini istemiştir¹⁰¹. Daha evvel inşa ve tamir işleri kısmında değinildiği üzere, çıkan padişah iradesi ile kısmen hasar alıp da yalnızca tamire muhtaç olan yerler için sokak payı terki söz konusu olmayacaktı. Ancak Defter-i Hakani Encümen Başkatibi Hayri Bey, Fatih'te Büyüktlakçı Yokuşu'nun üst başında bulunan hanesinin duvarının sokak zemininden dört arşın yukarısının kısmen hasar görmüş ve alt tarafı metin ve muhkem kalmışken, sokağa yer terki gerekçesiyle kendisine tamir için ruhsat tezkeresi verilmediğinden dolayı şikayetçi olmuştur. Hayri Bey söz konusu talebinin, Şehremaneti'nin belediye dairelerine göndermiş olduğu “kısmen münhedim olan mahallerin hall-i aslisi üzerine tamiratına müsaade olunması” hakkındaki tebligatına

⁹⁸ BOA, BEO, 624-46756/10.

⁹⁹ BOA, BEO, 624-46756/11.

¹⁰⁰ BOA, DH.MKT., 369-21.

¹⁰¹ BOA, BEO, 454-34014.

uygun olduğunu da ifade etmiştir¹⁰². Ruhsat talebine ilişkin bir diğer şikayet ise Saraçhane civarında yıkılan haffaf dükkanlarının esnafı ve kethüdası tarafından söz konusu olmuştur. Bu kişiler yola yer terkinin kendileri için haksızlık yaratacağından bahisle söz konusu dükkanlarının “hal-i hazırı üzere tamirine” ruhsat verilmesi talebinde bulunmuştur¹⁰³.

1894 depremi sonrasında keşif ve muayene işlemlerinin vaktinde yapılmaması ve bu işlemler sırasında görevlilerin sehven yapmış olduğu bazı işlemler dolayısıyla zarara sebebiyet vermelerine yönelik şikayetler de mevcuttu. Çemberlitaş civarında bulunan Vezirhanı’nın deprem sebebiyle hasar almış olan mahallerinin muayene işlemleri için kendileri handan çıkartıldıkları halde iki aydan beri keşif ve muamele işlemlerinin yapılmaması sebebiyle bulundukları perişan halden kurtarılmaları için emlak sahiplerinden Andon ve diğer birkaç kişi şikayette bulunmuştu¹⁰⁴. Bir diğer şikayet, Aişe Advıye Hanım tarafından yapılmıştı. Buna göre depremden dolayı hasar alan ve tehlike arz eden hane duvarının yıkılması için birinci belediye dairesinden gelen adamlar, sehven söz konusu duvar yerine evin çatısını yıkmışlardı. Aişe Advıye Hanım, fakir olduğundan ve evi tamir etmeye iktidarı bulunmadığından bahisle söz konusu tamirin yapılmasını talep etmişti. Verdiği ilk dilekçe 19 Rebiülevvel 1312 (20 Eylül 1894) tarihinde Şehremaneti’ne bildirilmesine rağmen henüz tamirat yapılmadığından bahisle 2 Rebiülahir 1312 (3 Ekim 1894) tarihinde yeniden söz konusu talebini yenilemişti¹⁰⁵. Şerbetçi Ahmed Kemal, İshak Paşa Mahallesi’nde bulunan hanesinin deprem sebebiyle hasar alması sonrasında birinci belediye dairesi mühendisi Hamdi Bey tarafından yapılan muayenede evin yüz kuruş masrafla tamir edilebileceği söylenmişse de evin ancak sekiz yüz kuruş ile vücuda getirilebileceğinden bahisle başka bir mühendis tarafından yeniden keşif ve muayene yapılması için müracaatta bulunmuştu¹⁰⁶.

¹⁰² BOA, BEO, 456-34192.

¹⁰³ BOA, BEO, 477-35706.

¹⁰⁴ BOA, BEO, 468-35063.

¹⁰⁵ BOA, BEO, 487-36477.

¹⁰⁶ BOA, BEO, 493-36918.

Belediye dairelerinin yapılan usulsüz inşaatlara tam manasıyla engel olmadıkları ve verdikleri ruhsat tezkereleri hususunda da şikayetler olmuştur. Üsküdar şer'îye mahkemesi başkatibi Abdurrahman Efendi'nin Hocapaşa civarında Hüseyin Çelebi Mahallesi Dervişler Sokağı'nda mutasarrıf bulunduğu beş katlı kargir binasının üst katı yıkılmış ve Abdurrahman Efendi bu kısmı yapılan ihtara rağmen "hilaf-ı usul ve tenbih" ahşap olarak tamir ettirmiştir. Mahzurlu görülen bu hareketin giderilmesi için de mahalleli şikayette bulunmuştur. Şu hususu belirtmek gerekir ki daha sonra çıkan irade ile depremde hasar alan üst katların ahşap olarak inşasına cevaz verilmiştir. Rumeli Hisarı'nda Ali Torlak Mahallesi sakinlerinden Fatma Zehra Hanım, beşinci belediye dairesi mühendislerinden Hayri Efendi'yi görevini suistimal ettiği gerekçesiyle şikayet etmiştir. Fatma Zehra Hanım'ın iddiasına göre Hayri Bey, Karabaş Dergahı şeyhi Sülün Efendi'nin mutasarrıf olduğu bahçeye Ebniye Nizamnamesi'ne muhalif olarak hane inşasına ruhsat vermiştir. Şeyh Sülün Efendi ise yapmış olduğu inşaat ile kendi sınırını ihlal etmiş ve ayrıca Ebniye Nizamnamesi'ne aykırı bir şekilde bahçesine birtakım pencereler inşa etmiştir. Bu sebeple zararın müsebbibi olan mühendis Hayri Bey'in bu hal ve hareketinin "vazifesini suistimal ve kanunen mucceb-i mücazat" bulunduğundan bahisle lazım gelen muamelenin icrası için Şura-yı Devlet'e havalesi istenmiştir. Şehremaneti tarafından yapılan tahkikata göre beş altı sene evvel bazı hayır sahipleri tarafından yapılan yardım ile dergahın tamir edildiği esnada Şeyh Sülün Efendi'nin ikametinin de harap olmasından bahisle yıkımı söz konusu olmuş ve kanunen lazım gelen yer terkinden sonra Fatma Hanım'ın yan tarafındaki bahçesi tarafına on sekiz parmak miktarı set duvarı kalınlığında sınır mahalli bırakıldıktan sonra tamirata başlanmış ve üç dört sene sonra bu duvar yıkılmıştır. Bu yer payende ve dirsek üzerine alınmış ve Şeyh Sülün tarafından inşaatın ikmaline başlanması üzerine Fatma Zehra Hanım temel duvarının inşasında on sekiz parmak damlalık mahal bıraktırmak ve yapılan pencereler set ve bent edilmek için mahkemeye müracaat edeceğine dair belediyeye dilekçe vermiş; fakat bir daha gelmemiştir. Nihai olarak Şehremaneti, bu tür uyuşmazlıkların Evkaf-ı Hümayun Müfettişliği tarafından çözüleceği beyan ederek ve Ebniye Kanunu'nun inşaatın tatiline ilişkin 53. maddesini hatırlatarak inşaatın tatili için gerekli muamelelerin

yapılmamasından bahisle emanetçe herhangi bir işlem yapılmasına gerek kalmadığı bildirilmiştir¹⁰⁷.

Deprem sonrası işlemler için gereken ilmühaber alınması sırasında da şikayetler olmuştur. Selanik askeriyesinde müstahdem Binbaşı Behçet Efendi'ye göre, ailesinin sakin olduğu Koca Mustafa Paşa Sancakdar Hayreddin Mahallesi'ndeki hanenin depremde yıkılmasından dolayı tahkikata memur kılınan nizamiye kanunlarının¹⁰⁸ alması lazım gelen mahalle ilmühaberini almaya çalışırken mahalle imamı Yakup Efendi "yirmi otuz kuruş ücret-i tahririye" verilmedikçe ilmühaberi vermeyeceğini bazı kimseler önünde beyan etmiştir. Ayrıca Yakup Efendi'nin her zaman gerek ahalinin gerekse tahkik memurlarının ilmühaber taleplerini şahsi çıkarları sebebiyle sekteye uğrattığı da iddia edilmiştir. Şahit olarak gösterilen nizamiye kanunlarından Mehmed Hulusi Efendi'ye Yakup Efendi'nin bu sözleri söyleyip söylemediği hususu sorulmuş ama kahvede bazı kimselerden işitmiş olduğu bu sözleri söyleyenlerin isim ve şöhretlerini bilmediğini, sonradan kahveye gidip bunların isimlerini öğrenmeye çalışmışsa da muvaffak olamadığını beyan etmiştir. Yakup Efendi, yapılan sorgusunda kendisine sorulan "*Bu hanenin hareket-i arzdan rahnedar olduğuna dair ale'l-usul vermeniz lazım gelen ilmühaber için otuz kırk kuruş ücret-i tahririye verilmeyince vermeyeceğinizi beyan etmişsiniz. Halbuki eimme-i mahallatin verecekleri bir ilmühaberden beş kuruş almaya hakları olup otuz kuruş taleb hakları olmadığından siz istemiş olduğunuz ücret-i tahririye'yi hangi asar-ı nizama tatbikan taleb eylediniz?*" sorusunu "*Ben ilmühaber parası istedim lakin otuz kuruş değil nizam dairesinde beş kuruş aldım, ilmühaberi verdim.*" şeklinde cevaplamıştır. Yine kendisine sorulan "*Siz bu ücret-i tahririye'yi kahvehanede bulunan bazı kesan muvacehesinde istemişsiniz.*" ifadesine "*Hayır bu sözü kabul etmem. Eğer şehadet edenler var ise bizi müddeiumumiye havale edersiniz. Tahakkuk eder ise cezama razıyım.*" şeklinde cevap vermiştir. Olayın Şura-yı Devlet'e intikal etmesi üzerine muhakeme yapılmış ve Yakup Efendi'nin Ceza Kanunname-i

¹⁰⁷ BOA, BEO, 508-38038; BOA, BEO, 458-34341.

¹⁰⁸ "Kanun", askeri inzibat memuru manasında da kullanılan bir tabirdir. (Raif Necdet Kestelli, *Resimli Türkçe Kamus*, Haz. Recep Toparlı vd. (2. Baskı, TDK 2011) 234; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt 2 (MEB 1993) 162.)

Hümayunu'nun 154. maddesi¹⁰⁹ gereği cezalandırılması istense de yapılan müzakerede bu iddianın ispat edilememesi üzerine Yakup Efendi'nin beraatine hükmolunmuştur¹¹⁰.

Bu hususta son olarak İane Komisyonu'nun yapacağı yardımlar sırasında meydana gelen şikayetlere temas edilecektir. Şile Redif İkinci Taburunun Üçüncü Bölüğü mülazım-ı evveli Hasan'ın iddiasına göre deprem sebebiyle hasar alan evinden dolayı yardıma muhtaç olduğuna ilişkin olarak dilekçe vermiş ve dilekçesi üçüncü belediye dairesine havale edilmişse de sonradan bazı kötü niyetli kimseler tarafından "ashab-ı servet" olduğuna ilişkin ihbara itimaden memurlar tarafından evinin keşif ve muayenesi yapılmamıştır. Ayrıca gerçekten de yardıma muhtaç olması hasebiyle evinin keşif ve muamelesinin yapılarak dağıtılan yardımlardan hissedar edilmesini talep etmiştir¹¹¹. Ferusu adlı şahıs, Kumkapı'da Kazgan Sadi Mahallesi'nde bulunan evinin depremde hasar görmesi üzerine birinci belediye dairesince yapılan keşif üzerine söz konusu evin üç bin altı yüz kuruş ile tamir edilebileceğine ilişkin beyan üzerine gereken işlemler yapılmışsa da sonradan iane cetvelinden çıkarıldığı hasebiyle şikayetçi olmuştur. Yine Kumkapı'da Çadırcı Ahmed Çelebi Mahallesi'nden Kuyumcu Mikail, mutasarrıf olduğu hanenin depremde yıkılmasına ve keşif muamelesinin yapılmasına rağmen ianeden hiçbir şey alamadığından ve fakirliğinden bahisle 18 Receb 1312 (15 Ocak 1895) tarihinde dilekçe vermiştir¹¹². Bu dilekçesine rağmen herhangi bir gelişme yaşanmadığından bahisle 7 Şaban 1312 (3 Şubat 1895) tarihinde yeniden talepte bulunmuştur¹¹³. İkinci belediye dairesi dahilinde bulunan Kumrulu Mescid Mahallesi'nde mutasarrıf olduğu hanenin deprem sebebiyle tehlikeli bir şekilde hasar almasından ve tamirine gücü yetmemesinden dolayı 24 Safer 1312 (27 Ağustos 1894) tarihinde verdiği dilekçeye henüz bir cevap verilmediğinden bahisle yine dilekçe veren Emine Hanım, evini bu haliyle bırakması halinde kış ayında tamamen yıkılacağını belirterek kendisine

¹⁰⁹ Burada rüşvet suçundan değil de bir şahsa ait hususi evrakta sahtekarlık suçundan ceza verilmeye çalışılmıştır.

¹¹⁰ BOA, ŞD., 773-3.

¹¹¹ BOA, BEO, 464-34751.

¹¹² BOA, BEO, 551-41325.

¹¹³ BOA, BEO, 564-42253.

emsali gibi yardım edilmesini istemiştir¹¹⁴. Depremde Vefa'da Molla Hüsrev Mahallesi Çıkmaz Manav Sokağında bulunan on dört numaralı hanesi hasar gören Zehra Hanım, aldığı borç para ile hanesini tamir ettirmiş ve daha sonra yapılan keşif ve muayene neticesinde iane alacağı tebeyyün ettiği halde sonradan iane defterinden kaydının silinmesinden ve zor durumda bulunmasından bahisle kendisine emsali gibi yardım edilmesini talep etmiştir¹¹⁵. Ayşe ve kerimesi Zehra Hanım, deprem sonrasında Kanlıca'da mutasarrıf oldukları ve büyük bir bölümü harap olan hanenin tamiri için kendilerine bir miktar iane verilmesine rağmen evin sonradan tamamen yıkıldığından bahisle verilen miktarın evi tamir etmeye yetmeyeceği için yardım istemişlerdir¹¹⁶.

SONUÇ

Deprem konusunda yapılan tarihi çalışmaların birçok faydası olmakla birlikte, bilhassa deprem sonrasında gerçekleştirilen ve gerek arşiv belgelerine gerekse basına etraflı bir şekilde yansıyan afet yönetiminin ve böylesine olağanüstü bir dönemde hukuki sürecin nasıl işletildiğinin ortaya konulması da oldukça mühimdir. Bu meselelerin tetkiki ile deprem öncesi ve sonrası faaliyetlerin hangi hukuki düzenlemelerle yürütüldüğü ve bu afetin hukuki düzenlemelere ne şekilde tesir ettiği sorularına cevap bulunabilecektir. Ayrıca bu süreçlerin hukuki denetiminde ortaya çıkan eksik ve başarılı yönlerin ortaya konulması, yaşanması muhtemel depremlerin menfi neticelerinin bertaraf edilmesi ya da en aza indirgenmesinde günümüz idarecilerine yol gösterecektir. Bu faydaların yanı sıra, söz konusu hususların dikkatli bir şekilde ele alınması, deprem öncesi ve sonrası hukuki süreçlerin idaresinde bugün gelmiş olduğumuz nokta ile mukayese imkanı sunması açısından bizler için oldukça mühim bir tecrübe ve bilgi sunmaktadır.

1894 depremi tetkik edildiğinde İstanbul'da hasar tespit çalışmalarının hızlıca başladığı ve mütehassıs kimselerce yapıldığı söylenebilir. Böylece normal hayat düzenine geçiş süreci hızlandırılmaya çalışılmış ve deprem sonrasında tamirat ve inşaat faaliyetlerinin devlet kontrolünde yapılmasına gayret gösterilmiştir. Depremin meydana geldiği dönem ve sonrasındaki hukuki düzenlemeler ne yazık ki deprem hakikatini göz

¹¹⁴ BOA, BEO, 537-40263.

¹¹⁵ BOA, BEO, 518-38830.

¹¹⁶ BOA, BEO, 515-38580.

ardı etmiştir. Dolayısıyla bu dönemde yürürlükte bulunan hukuki düzenlemeler, tesirleri itibariyle oldukça yıkıcı bir afet olan deprem öncesi ve sonrası süreci tek başına yürütmeye uygun ve yeterli değildir. Bu sebeple tabii olarak deprem sürecini yürütmek için muvakkat tedbirlerin alındığı ve yine muvakkat müesseselerin vücuda getirildiği görülmüştür. Depremde hasar alan yapıların inşası ya da tamirinin ne şekilde gerçekleştirileceği hususu devlet kontrolünde olmakla birlikte, halkın mali imkanlarının yetersizliği sebebiyle zaten oldukça eksik bir halde bulunan hukuki düzenlemelerin bir kısım hükümlerinden feragat edilmiştir. Netice itibariyle eldeki mevcut düzenlemeler bile tam manasıyla tatbik edilememiş ve depreme hazırlıklı olma noktasında gereken itina gösterilmemiştir. Dönemin basını depreme dayanıklı bina inşa edilmesi için Ebniye Kanunu'nda değişiklik yapılması lüzumunu ilgili mercilerin dikkatine sunmuş olsa da Ebniye Kanunu'nda bu yönde herhangi bir değişikliğe gidilmemiştir. Bu husus da deprem riskinin yeterince ciddiye alınmadığını göstermektedir. Zira İstanbul'da meydana gelen yangınların menfi neticelerinin bertaraf edilmesi için Ebniye Kanunu'nda gereken tedbirlere yönelik değişiklik yapılmış; ancak ne yazık ki aynı tavır deprem için ortaya konulmamıştır.

1894 depremi sonrasında gerek depremzedelerin bazı vergi ve harçlardan muaf tutulmaları gerekse mesken ya da dükkanları zarar görenlere yardım edilecek olması, hasar tespit çalışmalarında ve hasar tespit çalışmaları sonrasındaki bazı faaliyetlerde suistimallere kapı aralamıştır. Hasar tespiti için keşif ve muayeneye giden memurların halktan para talep ederek kendilerine para verilmediği takdirde sağlam yapıları çürük ya da çürük yapıları sağlam ve tehlikesiz şekilde gösterdiğine dair rivayetler ortaya konulmuştur. Bu durumda hasar tespit çalışmalarını yürüten mühendis ya da kalfalar, mali imkanı yerinde olmayan depremzedelerin iane komisyonundan yardım almasını; mali imkanları yerinde olanların ise yıkım tehdidiyle fuzuli masrafa sokulmasını istismar etmiş olmalıdır. Yine inşaat ya da tamirata başlanması için alınması gereken ruhsat tezkeresi ve ilmühaber temini noktasında da birtakım rüşvet ve görev ihmalleri söz konusu olmuştur. Bu hususlara ilişkin olarak Osmanlı arşivine sirayet eden birden çok şikayet kaydı olmakla birlikte, bunların neticelerine ve bu tür fiillere cüret edenlerin cezalandırılmasına ilişkin herhangi bir kayda ulaşılamamıştır. Hasar tespitlerinin hatalı ve geç yapılmasına yönelik şikayetlerin ise depremin yarattığı olağanüstü hal itibariyle

mazur görülmesi gerekmektedir. Zira deprem sonrasında İstanbul büyük bir şantiyeye dönüştüğü ve hasar tespit çalışmalarında yer alan görevliler ayrıca resmi dairelerin işlerinde de görev aldıkları için bütün taleplere zamanında ve gerektiği gibi yetişmelerinde zorlukların yaşanması tabiidir. Çalışmada tetkik edilen kayıtlardan görüleceği üzere, depremzedelerce yapılan şikayetler birçok defa herhangi bir netice hasıl olmaması sebebiyle tekrar edilmiştir. Bu hususun gerekçesi de muhtemelen yine Şehremaneti'nin ve belediye dairelerinin bu dönemdeki iş yüküdür.

KAYNAKÇA

- Ambraseys N N, Finkel C F, *The Seismicity of Turkey and Adjacent Areas: A Historical Review, 1500-1800* (Eren 1995).
- Ambraseys N N, Jackson J A, 'Seismicity of the Sea of Marmara (Turkey) since 1500' (2000) 141(3) *Geophysical Journal International* F1-F6.
- Ambraseys N, 'The Earthquake of 10 July 1894 in the Gulf Of Izmit (Turkey) and Its Relation to the Earthquake of 17 August 1999' (2001) 5 *Journal of Seismology* 117-128.
- Angell E, 'Bir Şehir Manzarası: İstanbul'un Tarihinde Depremler', iç. *Büyük İstanbul Tarihi Ansiklopedisi*, Cilt 1 (İSAM 2015) 510-518.
- Eginitis D, 'Le Treblement de Terre de Constantinople: du 10 Juillet 1894' (1895) *Annales de Géographie* 151-165.
- Engin V, 'II. Abdülhamit'in Hususi İradeleri Işığında 1894 İstanbul Depremi ve Gündelik Hayata Etkisi', iç. *Tarih Boyunca Anadolu'da Doğal Afetler ve Deprem Semineri, 22-23 Mayıs 2000, Bildiriler* (Globus Dünya Basımevi 2001) 141-149.
- Erdoğan A, 'Danıştay'ın Memurların Yargılanması ile İlgili Görevleri', in *Yüzyıl Boyunca Danıştay* (Danıştay Matbaası 1986) 869-935.
- Ergin O N, *Mecelle-i Umur-ı Belediye* Cilt 4 (İBB Kültür AŞ. 1995).
- Gedikli F, *Şura-yı Devlet Belgeler, Biyografik Bilgiler ve Örnek Kararlarıyla* (2. Baskı, On İki Levha 2018).

İstanbul Mahkemesi 25 Numaralı Sicil, Haz. Kahriman Salih, Yıldıztaş Mümin (Kültür Aş. 2019).

İpşirli M, ‘Bilâd-ı Selâse’, (1992) 6 DİA 151-152.

Karnik V, *Seismicity of the European Area*, Cilt 2 (D. Reidel Publishing Company 1971).

Kestelli R N, *Resimli Türkçe Kamus*, Haz. Recep Toparlı vd. (2. Baskı, TDK 2011).

Küçükalioglu Özkılıç S, *1894 Depremi ve İstanbul* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2015).

Köker O, ‘Sansüre Uğramış Bir Deprem’ (1999) 69 Toplumsal Tarih 4-7.

Muallim Naci, *Lügat-ı Naci*, Haz. Ahmet Kartal (TDK 2009).

Ortaylı İ, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)* (TTK 2000).

Öztin F, *10 Temmuz 1894 İstanbul Depremi Raporu* (TC Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Afet İşleri Genel Müdürlüğü Deprem Araştırma Dairesi 1994).

Pakalın M Z, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* Cilt 2 (MEB 1993).

Sakin O, *Tarihsel Kaynaklarıyla İstanbul Depremleri* (Kitabevi 2002).

Sezer H, ‘1894 İstanbul Depremi Hakkında Bir Rapor Üzerine İnceleme’ (1997) XVIII(29) Tarih Araştırmaları Dergisi 169-197.

Seyitdanlıoğlu M, *Tanzimat Döneminde Modern Belediyeciliğin Doğuşu Yerel Yönetim Metinleri* (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 2010).

Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî* (İkdam Matbaası 1317).

Turan A, ‘Hukuki Neticeleri İtibariyle Osmanlı Devleti’nde Depremler’, iç. Tamer Budak ve Uğur Aşkın (ed), *Deprem Hukukî Boyutlarıyla Değerlendirilmesi* (Adalet 2024) 23-83.

Turan A, ‘1894 İstanbul Depreminde Basın Yasakları’ (2024) 32(4) SÜHFD 2487-2524.

Ürekli F, ‘Osmanlı Döneminde İstanbul’da Meydana Gelen Afetlere İlişkin Literatür’ (2010) 8 (16) TALİD 101-130.

Ürekli F, *İstanbul’da 1894 Depremi* (2. Baskı, İletişim 2000).

Ürekli F, ‘1894 İstanbul Depremi’ (1998) (5) İstanbul Araştırmaları 47-95.

Yücel E, ‘Tarih Boyunca İstanbul Depremleri’ (1971) (6) Hayat Tarih Mecmuası 58-63.

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)¹¹⁷

Sürelî Yayınlar:

Düstur

Sabah: No. 1766, 1767, 1786, 1796, 1819, 1824, 1857, 1887.

Saadet: No. 3019, 3020, 3024, 3040, 3050, 3062, 3078.

Tercüman-ı Hakikat: No. 4808, 4809, 4811, 4813, 4826, 4835, 4859.

¹¹⁷ Çalışma içerisinde arşiv belgelerinin künyeleri verildiği için söz konusu belgeler burada ayrıca zikredilmemiştir.